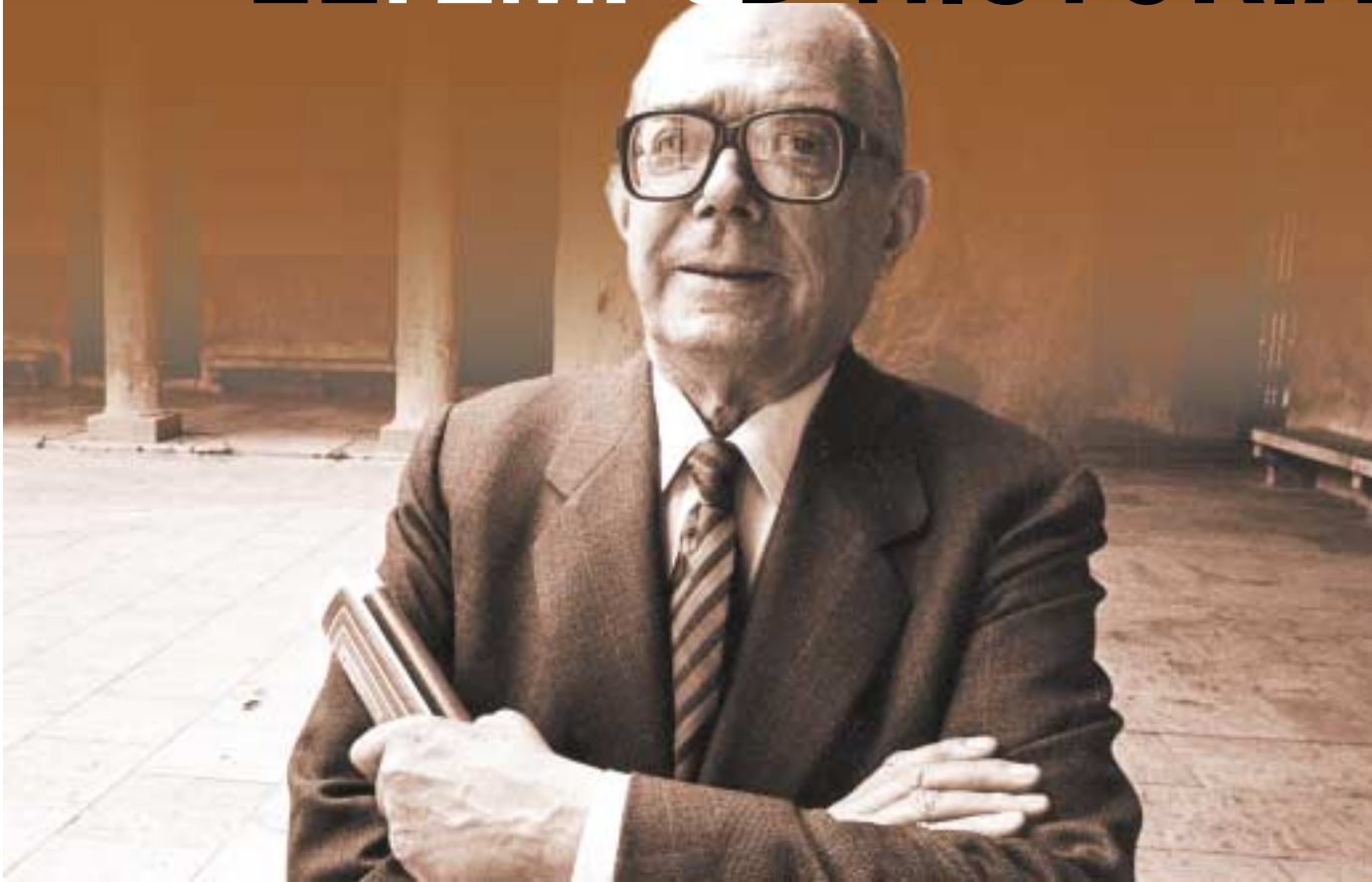

EL TEMPS D'HISTÒRIA

JESUS OSCAR

Suplement mensual publicat a EL TEMPS, núm. 1.013

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA

PIERRE VILAR

Després de la mort de Pierre Vilar, l'agost passat, dediquem EL TEMPS d'Història d'aquest novembre a la figura d'un historiador i mestre d'historiadors que va treballar a bastament perquè poguéssim conèixer millor el nostre passat. Una persona que només arribar al Principat va identificar-se amb el país, fins al punt d'elaborar una obra cabdal com *Catalunya dins l'Espanya moderna*, plena de vigència.

- 45 EDITORIAL
- 46 APUNT
'The case of Catalonia'
- 50 L'ENTREVISTA amb Ferran Garcia-Oliver
- 53 COMBINATÒRIA
Darmstadt: la ciutat
i el seu element
Xavier Duran
- 54 FER I DESFER
- 55 DOSSIER
Pierre Vilar i la història
contemporània
- 72 HISTÒRIA EN LLIBRES

El passat dia 7 d'agost va morir, als noranta-set anys, Pierre Vilar, un referent de primer ordre, absolutament fonamental per a la historiografia catalana del segle XX. Deixeble d'Ernest Labrousse, Vilar, que havia begut de les riques fonts de la historiografia dels *Annales* de la preguerra mundial –Lucien Febvre, Marc Bloch–, va ser un fervent defensor dels mètodes d'anàlisi marxistes que, en el terreny de la història, passaven per conrear una visió globalitzadora de la història, on l'economia, la societat, la política, la cultura, les ideologies... formaven part d'un tot, en un joc d'influències mútues indispensables.

Pierre Vilar i la història de Catalunya

Però, més enllà del mètode d'anàlisi històrica que va conrear al llarg de tota la seua vida, més enllà de la seua ingent producció historiogràfica, que abraça des de la baixa edat mitjana fins al segle XX, amb un interès especial pel segle XVIII, i des de rigorosos treballs empírics fins a obres metodològiques i teòriques i inapreciables treballs de síntesi, l'obra de Vilar posseeix l'enorme mèrit d'haver-nos fet conèixer millor la història de Catalunya.

D'origens occitans –en alguna ocasió ha rememorat la dolça llengua que encara parlaven els seus avis–, va arribar per primera vegada a Catalunya el 1927 amb l'objectiu d'estudiar la nostra geografia. De la geografia va passar a la història, i a partir d'aquell moment va establir un lligam, un compromís amb la nació catalana que no va abandonar la resta de la seua vida.

Ja és un tòpic afirmar que en la historiografia catalana i espanyola en general, dedicada als estudis d'història moderna, hi ha un abans i un després de *Catalunya dins l'Espanya moderna* (1962-68), la seua obra fonamental, que no només va donar molta llum al coneixement d'un període fonamental de la nostra història, sinó que, per damunt de tot, va obrir nombroses vies de recerca que els historiadors catalans modernistes han prosseguit amb entusiasme i rigor. El deute que en aquest punt li deu la historiografia i la societat catalanes en el seu conjunt és enorme.

Afortunadament, ja en vida, Pierre Vilar va ser mereixedor d'importants reconeixements per la seua tasca com a hispanista i catalanòfil, entre els quals la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya va ser-ne un dels més destacats. Però a l'hora del seu comiat, des d'EL TEMPS d'Història no volíem deixar passar l'oportunitat que alguns dels historiadors que es reclamen de la seua herència i que es consideren deixebles seus glossaren la seua figura i les seues aportacions a la nostra història. És un petit, minúscul, però sentit homenatge a un historiador que va estimar intensament Catalunya.

“Ja és un tòpic afirmar que en la historiografia catalana i espanyola en general, dedicada als estudis d'història moderna, hi ha un abans i un després de ‘Catalunya dins l'Espanya moderna’, la seua obra fonamental”

En acabar la guerra la Generalitat ha de buscar, en l'exili, fórmules per a assegurar la continuïtat institucional. Després d'un intent frustrat, el 1940, es constitueix el Consell Nacional de Catalunya.

'The case of Catalonia'

El dia 11 de febrer de 1939 les tropes franquistes controlaven els Pirineus d'un extrem a l'altre i tancaven la frontera que separa les dues Catalunyaes. La victòria militar dels exèrcits insurrectes enviava a l'exili una massa impressionant de població civil i militar (471.000 persones de tots els pobles de la república, de les quals més de 100.000 eren catalanes) que fou ubicada en una constel·lació de refugis que París havia improvisat en quasi tots els seus departaments, o internada en miserables camps de concentració. En aquesta dramàtica situació, els emigrats havien d'escoltar per força els cants de sirena que, amb el vistiplau de les autoritats franceses, el franquisme els feia arribar tothora perquè retornessin al territori, el qual mai no havien d'haver abandonat. Però quan els expatriats alçaven la mirada, buscant desesperadament la Generalitat de Catalunya perquè els subvenís en aquella hora atziaga, no la trobaven enlloc. On era la Generalitat?

La Generalitat a l'exili. La Generalitat també s'havia refugiat a l'estat francès, però des que aquest havia reconegut el règim de Franco juntament amb la Gran Bretanya –el 27 de febrer de 1939– no tenia cap possibilitat d'actuar legalment. A aquest greu problema se n'hi afegien dos més igualment importants i que no havien nascut precisament a l'exili sinó en els darrers dies de la guerra: la pèrdua del seu tresor, confis-

cat a Agullana (Alt Empordà) per ordre del cap del Govern de la República, Juan Negrín, i la negativa del partit de la majoria –Esquerra Republicana de Catalunya (ERC)– a reunir el consell executiu de la Generalitat, ja que n'eren membres tres consellers del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC).

És d'aquesta manera que el Front d'Esquerres quedava definitivament liquidat. L'anticomunisme visceral del catalanisme liberal generat com a reacció als procediments estalinistes del PSUC durant la guerra havia arribat al punt àlgid i esclatà amb tota la seva força.

Malgrat trobar-se en una situació extremadament precària, la Generalitat aconseguí obrir una oficina a París, al carrer de la Pépinière, prop de l'estació de Saint-Lazare. Tot i que la policia la tenia perfectament detectada, existia l'ordre dels seus superiors per tal que fes els ulls grossos a les activitats socials que duia a terme i que es limitaven a facilitar alguns auxilis a les persones que se li adreçaven per carta i a respondre les nombroses demandes d'informació sobre amics i familiars. A Perpinyà, la Generalitat obrí des del principi de l'exili una dependència que tenia la seu al Casal Català i que li fou provisionalment cedida per antics emigrats econòmics amb finalitats humanitàries. Fins al mes de juny de 1939 els serveis d'assistència de la Generalitat s'anomenaven *Oeuvre d'aide aux Républicains Catalans*. Amb la creació de la Fundació Ramon Llull s'aconseguí enviar llibres, paper, ulleres, objectes d'escriptori, etc., als grups culturals que s'havien format en els camps de concentració; s'ajudà artistes i intel·lectuals, etc. Tanmateix hem de convenir que el conjunt de tota aquesta ajuda estigué molt lluny de satisfer les necessitats més elementals dels catalans exiliats.

La inexistència de *facto* del Govern de la Generalitat –que era el mateix que s'havia constituït a Barcelona el mes de juny de 1937–, tot i les peticions dels consellers del PSUC per tal que sense més dilació es reunís i actués, les veus crítiques que en el mateix sentit començaven a alçar els emigrats a Amèrica i l'accelerada complicació de l'escena política internacional, decidiren ERC i Acció Catalana Republicana (ACR) a buscar una solució al buit institucional, la qual pensaren que era crear un consell nacional. Les gestions que dugué a terme el president del Parlament –Josep Irla– resultaren un fracàs, ja que la majoria de polítics no acceptaven que Companys volgués mantenir-se en la direcció activa de la política catalana. Com a últim recurs per sortir de l'atzucac, per un decret del 18 d'abril de 1940, el president creava el Consell Nacional de Catalunya i en nomenava vocals Pompeu Fabra, Josep Pous i Pagès, Antoni Rovira i Virgili, Jaume Pi i Sunyer i Jaume Serra i Hunter. Tanmateix això no serví per a res, ja que París fou ocupat pels exèrcits nazis el 14 de juny de 1940, quan els vocals del nou i flamant Consell Nacional de Catalunya encara no havien pres possessió del càrrec, ja que no havien obtingut de les autoritats franceses el corresponent permís per traslladar-se a la capital de l'Hexàgon.

El Consell Nacional de Catalunya. Amb l'ocupació de l'estat francès per les forces hitlerianes, totes les activitats de l'emigració republicana s'aturaren de cop i les seves comunicacions amb la resta del món quedaren tallades. Davant la possibilitat que el règim de Franco entrés en la guerra mundial al costat de l'Eix i que Catalunya quedés mancada de representació, l'antic conseller de Cultura de la Generalitat –Carles Pi i Sunyer– que residia a Gran Bretanya i que estava autoritzat per Lluís Companys per a representar-lo en qualsevol circumstància de manera àmplia i incondicional, decidí, juntament amb altres catalans de l'emigració britànica, crear, el 29 de juliol de 1940, un organisme que assumís provisionalment les funcions de l'inoperant Consell Nacio-

nal de Catalunya. Naixia aleshores un nou Consell Nacional, amb seu a Londres, que estava format per Josep Maria Batista i Roca, Ramon Perera, Fermí Vergés, Josep Trueta i Pere Bosch i Gimpera; la presidència, l'ocupava Pi i Sunyer. Malgrat les enormes dificultats de comunicació que hi havia, una de les primeres tasques que es realitzà fou redactar una declaració adreçada a tots els catalans explicant les circumstàncies de la creació del Consell i posar-se en contacte amb els nuclis d'Amèrica per tal d'obtenir el seu suport.

La notícia del segrest, a l'estat francès, seguit del judici i de l'execució a Barcelona, el 15 d'octubre de 1940, del president Lluís Companys –qüestionat per amplis sectors de l'emigració– provocà un enorme impacte emocional en el món de l'exili, el qual inicià una campanya de denúncies de la dictadura franquista i d'homenatges al president màrtir que s'estengueren com una reguera de pólvora pels diversos països de l'Amèrica Llatina on hi havia presència catalana. La formació a Buenos Aires de la Comunitat Catalana de l'Argentina, a finals de 1940 o a principis de 1941, com a moviment de defensa i manteniment de la cultura catalana i de recuperació política, fou imitada ràpidament per altres països que acollien colònies catalanes: Mèxic, Uruguai, la República Dominicana, Xile, Colòmbia, etc. Tot seguit les comunitats catalanes s'adheriren al Consell Nacional de Catalunya a Londres, amb la qual cosa aquest comptà amb el suport de la majoria dels catalans de l'emigració a Amèrica i més endavant també amb el de la principal força nacionalista que actuava a la resistència interior, el Front Nacional de Catalunya.

El Consell i l'ONU. La publicació de la Carta de l'Atlàntic –signada el 14 d'agost de 1941 entre el president dels Estats Units Franklin D. Roosevelt i el primer ministre del Regne Unit Winston Churchill– portava nous aires a l'àmbit internacional, i per això Carles Pi i Sunyer aprofità l'acte de commemoració de l'11 de setembre de 1941, que se celebrà a Londres, per anunciar l'abandonament de la reivindicació dels principis

EL TEMPS

Lluís Companys. Immediatament després de la desfeta, el president de la Generalitat de Catalunya va prendre mesures per omplir el buit institucional. A l'abril de 1940 va crear, per decret, el Consell Nacional de Catalunya, un primer intent que, tanmateix, no va reeixir: al juny els nazis ocupaven París, capturaven Companys i el lliuraven als franquistes.

Amb l'ocupació de l'estat francès per les forces hitlerianes, totes les activitats de l'emigració republicana s'aturaren de cop i les seves comunicacions amb la resta del món quedaren tallades. L'antic conseller de Cultura de la Generalitat –Carles Pi i Sunyer–, que residia a Gran Bretanya, decidí, juntament amb altres catalans de l'emigració britànica, crear, el 29 de juliol de 1940, un organisme que assumís provisionalment les funcions de l'inoperant Consell Nacional de Catalunya. Naixia aleshores un nou Consell Nacional, amb seu a Londres

constitucionals i estatuaris abatuts pel franquisme que fins aleshores sostenia: “La posició catalana, tal com l’hem exposada –digué Pi i Sunyer– no correspon, per tant, amb la fórmula del retorn a la Constitució de 1931 i el restabliment dels òrgans polítics que se’n derivaven. [...] el règim autònom que regulava l’Estatut aprovat per les Corts Constituents de 1932 ha deixat d’existir. [...] Catalunya avui no té llei ni té President. Per dissort els arguments jurídics han deixat de tenir cap fonament per a ella. El pacte constitucional està trencat; i no és pas Catalunya la responsable d’aquest estat de dret i de fet.” Pi i Sunyer entenia, doncs, que a nivell mundial s’havia obert un període constituent i que l’alternativa política que Catalunya havia de defensar en aquell moment era l’aplicació del dret d’autodeterminació.

L’esfondrament de les potències de l’Eix donà pas a una nova realitat internacional, cosa que determinà que representants de 50 estats assistissin del 25 d’abril al 26 de juny de 1945 a la Conferència de San Francisco, on per unanimitat van adoptar la Carta de les Nacions Unides i l’Estatut de la Cort Internacional de Justícia.

És per això que el 14 d’abril de 1945, quan els tràmits de preparació de la conferència de San Francisco estaven finalitzant, la delegació del Consell Nacional de Catalunya a Nova York s’adreçà als estats patrocinadors (República de la Xina, l’URSS, Regne Unit i els Estats Units). La delegació del Consell Nacional no era un ens desconegut de les autoritats americanes, ja que des del 28 de març de 1942 estava registrada al departament d’Estat de Washington i els noms dels tres delegats que la formaven figuraven com a representants d’un govern estranger (català) als Estats Units. A més, havia realitzat una notable labor informativa mitjançant el butlletí *Free Catalonia*, redactat en anglès, que havia arribat a un gran nombre d’esferes (centres oficials, biblioteques, arxius, universitats, redaccions de periòdics i revistes, consolats i ambaixades, etc.). Aquesta tasca fou complementada amb la publicació de diversos escrits tals com *Facts about Catalonia*, redacció de reports, evacuació de consultes, entre-

vistes, converses amb periodistes, polítics, així com amb personalitats de governs a l’exili.

La delegació del Consell Nacional, que afirmava parlar en nom propi, dels 75.000 catalans organitzats al continent americà i del poble de Catalunya la veu del qual estava silenciada, elevà a la Conferència un memoràndum titulat *The Case of Catalonia*. Els seus redactors eren Josep Carner-Ribalta, J. Ventura Sureda i J. M. Fontanals. En una lletra adjunta es deia que, com que Catalunya era una de les poques nacions europees que encara no havia vist reconeguts els seus drets nacionals, calia considerar-la un cas especial i que es cursés aquell memoràndum al president de la Conferència per tal que, al temps oportú, s’incloués l’ordre del dia. L’apel·lació compresa en el memoràndum començava amb una compilació històrica en què es posava en relleu l’opressió exercida per l’estat espanyol sobre Catalunya des de 1714 fins aquells moments en què imperava la dictadura franquista: “Catalunya ha estat una nacionalitat oprimida sota la Monarquia, sota la República espanyola i sota Franco.” Remarcava que la qüestió catalana no era un problema intern de l’estat espanyol sinó europeu. I per això assenyala que abans d’adoptar cap solució respecte al futur del règim de Franco calia tenir en compte la voluntat dels catalans, els quals haurien de decidir lliurement la seva posició respecte a l’estat espanyol partint del reconeixement de Catalunya com a nació. En conclusió, Catalunya demanava a les Nacions Unides:

“a) Que el seu cas, tan diferit, d’alliberació nacional, sigui des d’aquest moment inclòs entre els que requereixen immediata solució.

”b) Que el seu cas, de govern propi [autogovern], figuri en la relació dels d’immediata solució, sota els principis i clàusules de la Carta de l’Atlàntic, independentment de qualsevol solució regional projectada per a Espanya.

”c) Que la seva posició en l’organització política d’Espanya sigui decidida per ella mateixa, per plebiscit dels nacionals catalans, després del reconeixement del seu estat legal com a nació.

EL TEMPS

”d) Que qualsevol nou desacord o disputa entre Catalunya i Espanya sigui sotmès al consell de les Nacions Unides o, en la seva representació, a la Cort Internacional de Justícia.”

El 16 de maig de 1945 la secretaria de la Conferència, a través de T. T. Mc. Crosky –oficial d’informes–, envià a Josep Carner-Ribalta, en qualitat de primer signatari de l’apel·lació presentada, un escrit en el qual li manifestava que el propòsit fonamental d’aquella conferència era l’elaboració de la millor carta possible per a una organització internacional que mantingués la pau i la seguretat entre tots els ciutadans del món al marge del color, la raça, etc.; per la qual cosa el problema plantejat per ells no seria tingut en consideració.

Aquesta resposta indicava de manera inequívoca que la via internacional per buscar una possible solució a la qüestió nacional catalana quedava, almenys de moment, barrada. D’altra banda, cal assenyalar que tant el president interí de la Generalitat, Josep Irla, com el bloc format pels partits polítics defensors del constitucionalisme republicà expatriats a l’estat francès –que era àmpliament

majoritari però momentàniament mancat d’organització– i que des del silenci mantenien un posicionament frontalment oposat a l’actuació del Consell Nacional, respiraren alleujats. Les aigües tornaven per fi a la llera i el llistó de les aspiracions nacionals de Catalunya se situava novament en la Constitució jacobina de 1931 i en el migrat Estatut d’autonomia de 1932 que en va emanar. A mitjan juny de 1945 Pi i Sunyer, que es trobava fortament pressionat pels constitucionalistes, per tal d’evitar un cisma de conseqüències imprevisibles en la política catalana a l’emigració i que inevitablement comportaria l’enfrontament entre la Generalitat i el Consell Nacional, s’avingué a dissoldre aquest, tot i les protestes d’alguns membres de les comunitats catalanes d’Amèrica. Finalment, i no sense dificultats, Irla aconseguia presentar el 14 de setembre de 1945 el nou govern de la Generalitat –l’únic de tot l’exili– que qualificava “d’unitat” i en el qual hagué d’incloure ben a contracor un conseller del PSUC, Joan Comorera.

Daniel Díaz i Esculies

Acabada la Segona Guerra Mundial, Josep Irla, president interí de la Generalitat de Catalunya, va formar un govern a l’exili que substituï el Consell Nacional, format a Londres el 1940. D’esquerra a dreta, membres d’aquest executiu: Josep Carner, Carles Pi i Sunyer, Pompeu Fabra, Josep Irla, Joan Comorera i Antoni Rovira i Virgili.

“La relació entre monjos i camperols ha estat objecte d'una llegenda perversa”

RAFA GIL

Després de publicar la història del monestir de Valldigna, Ferran Garcia-Oliver s'endinsa ara en la vida quotidiana de la comunitat que envoltava l'abadia cistercenc amb un llibre “insolent” que parla dels costums, de l'economia i també de les intimitats dels llauradors de la Valldigna medieval.

“Vull que el lector es faci una imatge, una representació de com era la vida aleshores, més que oferir-li una veritat absoluta. No he pretès un llibre teòric, encara que sense el preceptiu coneixement històric no l'hauria pogut fer.” Ferran Garcia-Oliver defineix d'aquesta manera les intencions del llibre que ha publicat recentment sobre la vida quotidiana al voltant del monestir cistercenc de Santa Maria de Valldigna. *La vall de les sis mesquites. El treball i la vida a la Valldigna medieval* (editat per la Universitat de València i

pendent d'una imminent reedició) no és, de fet, un tractat historiogràfic sobre els llauradors, moros en la seua majoria, vassalls de l'abadia cistercenca de Valldigna, sinó un al·legat en favor de la narrativitat ple de testimonis, anècdotes i curiositats. Sense perdre, això sí, els fonaments discursius de la història.

—És per això que el defineix com un llibre insolent?

—Així és com ja l'ha qualificat algú. Més aviat és un llibre diferent. D'entrada em preocupava no sols "què dir", sinó també "com dir-ho". Hi ha una preocupació pel llenguatge i aposte per solucions narratives que potser desconcerten el gremi universitari. Aquesta llicència —aquesta insolència, si ho vols— no me la vaig permetre amb el primer llibre sobre el monestir.

—Aquell era un relat més ortodox.

—És que les fonts de què partia també eren, com dir-ho?, més canòniques. Es tractava de fonts més aspres i eixutes, que t'obligaven a contar, a seguir les traces del poder senyorial i les seues manifestacions dins i fora de l'abadia. Aquesta, no, aquesta s'endinsa en el cor i en la carn de les persones que vivien en les alqueries de la vall. Ens donen l'oportunitat d'il·luminar àmbits on el medievalista a males penes pot entrar, com el del sexe, la violència, la família, les dones. És una mena de transcripció de la realitat. Stendhal demanava al novel·lista de projectar un espill sobre la realitat circumdant; jo no he fet més que projectar documents.

—Com era la vida al voltant del monestir?

—Si hi ha una paraula que ho defineix, aquesta és dura, duríssima fins i tot. És una batalla diària contra la supervivència, contra el medi, contra l'oratge, una lluita contra el senyor, en aquest cas, contra els abats poderosos de Valldigna. I una lluita entre els mateixos camperols, que és la que més sorprèn, perquè no esperava mai que es desplegara amb aquella brutal intensitat i freqüència. Hi ha enfrontaments travats per l'odi, per l'animadversió, per l'enveja, per l'hegemonia social en l'espai de l'alqueria i la vall.

Sense oblidar una dura lluita de gènere entre homes i dones.

—Quina relació s'establia entre els monjos i la comunitat?

—La relació era complexa. Els senyors estaven interessats a apropiarse de la major quantitat de rendes, però els camperols, és clar, feien el possible per donar-los-en el mínim. En qualsevol cas, aquestes relacions dures i conflictives són generalitzades a tot arreu. El que ha passat amb Valldigna és que les relacions s'han impregnat d'una visió maniquea i d'una llegenda perversa, que és la que forjaren els revolucionaris burgesos del segle XVIII, amb històries com les de la capa i el clau, per exemple.

—Com era aquesta història?

—Doncs resulta que els monjos penjaven la capa en un clau a la part posterior de la porta d'una casa, i si arribava l'home i se la trobava, la capa, sabia que no podia entrar perquè se suposava que el monjo era a dins fent un determinat ús de la dona del llaurador. Falòrnies com aquesta han afegit un plus d'aversion que en bona part és fruit d'una invenció.

—Creu que s'ha magnificat l'opressió dels abats envers els camperols?

—La relació era dura, però també tenia els seus moments d'entesa. Sobre tot perquè no hi havia cap protector millor que la del senyor.

—Es necessitaven els uns als altres, doncs?

—Efectivament. Davant de les agressions de les comunitats veïnes, el senyor és el màxim valedor. I, de fet, mentre que la major part de comunitats camperoles cristianes de les comarques centrals valencianes s'enfonsen econòmicament a la segona meitat del segle XV, Valldigna sobreix, sobretot per la gestió intel·ligent dels monjos. El que passa és que la memòria que ens ha quedat és la de l'època moderna, la de la lluita contra el feudalisme, esquitada d'un odi ferotge. Fruit d'aquest odi, encara avui es donen episodis curiosos a la Valldigna.

—Algun exemple...

—Un de molt significatiu. Quan el 1974 es va crear el moviment Salvem la Valldigna i els entusiastes promotors

"La vida al voltant del monestir és una lluita diària contra la supervivència, contra el medi, contra l'oratge, contra els abats, i també una batalla entre els mateixos camperols, que es desplegava amb una brutal intensitat i freqüència."

"Històries com les de la capa i el clau, segons la qual si el marit arribava a casa i es trobava la capa d'un monjo penjada de la porta no podia entrar perquè se suposava que el monjo estava fent un ús determinat de l'esposa, han afegit un plus d'aversion que en bona part és fruit d'una invenció"

anaven casa per casa demanant signatures, la gent els preguntava: "Això és perquè tornen els monjos? Si és per això, jo no firme res." Encara perdurava la por a la tornada dels monjos.

—Com va afectar la revolta de les Germanies a la vida de les comunitats?

—Va significar clarament un abans i un després. Amb la guerra de les Germanies la població musulmana va ser batejada a la força. I tot i que molts d'ells continuaven practicant l'islam en la clandestinitat, la conversió va forçar moltes famílies a la fugida. Aquest procés, però, es va produir també en la resta de comunitats. De fet, el País Valencià de l'endemà de les Germanies es desperta amb un altre rostre, fins i tot en molts casos amb una altra llengua. I és per això que l'edat mitjana ací no s'acaba amb el descobriment d'Amèrica o amb la caiguda de Constantinoble, com s'ha cregut tradicionalment, sinó el 1521, amb les Germanies.

—Els monjos mai no havien intentat la conversió de la població musulmana que vivia al voltant del monestir?

—Mai. Ells vivien dins de les muralles i no es preocupaven de la religió dels seus veïns. De fet, des del 1298, quan s'hi instal·laren, fins al 1609, no intentaren cap mena de conversió. Encara és més, la comunitat cistercenca preferia els moros, perquè pagaven més i millor i perquè eren més dòcils. Clar, eren els vençuts d'una guerra de conquesta.

—Com s'estructurava la població?

—L'ànima dels pobles eren les famílies, a través de les quals s'estructurava tot: els afectes, la iniciació sexual, els matrimonis, la vida i la mort. Tot i que l'home era el cap visible, la dona era molt més forta del que podia semblar. Fins i tot eren capaces de tornar-se a un home que gosava agredir-les.

—Aquesta ha estat potser una de les sorpreses d'aquest llibre?

—Sí, i per això les anomenem "dones fortes". Són dones que davant de l'absència dels marits dirigeixen l'empresa familiar, que decideixen en gran part les aliances matrimonials. Ara bé, també són les primeres que pateixen la violència domèstica.

—En els casaments, sembla que tampoc no són gaire afortunades.

—El casament no respon mai a les lleis de l'amor. Ni a la Vall d'Alba, ni a Borgonya, ni a Sicília. L'amor no existeix dins del matrimoni. Les il·lusions, la passió, el sexe i el desig en queden fora. El matrimoni és molt més prosaic. Es tracta d'unir dues cases, dos patrimonis semblants. I això no sempre era fàcil d'aconseguir. A més, cal tenir en compte que cap dona podia casar-se sense un dot. I de vegades s'havia d'empenyorar el patrimoni domèstic per aconseguir-lo. Per tot això, els camins cap al casament eren llargs i sinuosos.

—Si els matrimonis trigaven a arribar i la vida era sensiblement més curta, com s'ho feien per procrear, una de les funcions socialment més importants?

—Aquestes són les contradiccions de tot sistema. No cal dir que aquella gent s'havia de casar més jove per força. Però també és veritat que les seqüeles d'un celibat excessivament prolongat provocava una increïble depredació sexual. Contra xiques fadrines, contra xiques orfes, contra les viudes. Els homes arribaven a practicar el segrest si no aconseguien el vistiplau per casar-se amb una dona... Tot això generava més violència encara. Hi ha casos terribles en què els germans de la xica assassinaven el se-

grestador per rentar l'honor de la família. En realitat, si hi ha alguna cosa que defineix les relacions quotidianes a Europa durant tota l'edat mitjana, és la violència.

—De fet, diu en el llibre que al senyoriu de Vall d'Alba "es mor amb molta, potser massa, facilitat".

—A part dels filtres naturals de l'obstetrícia —el gran drama era sobreviure els primers mesos de vida—, la violència acabava amb molts joves. Molts es deixaven la vida pel camí per un grapat de tramussos o un porró de vi, literalment. És terrible, si es pensa.

—Què ha descobert estudiant la vida quotidiana a la Vall d'Alba medieval?

—Quan vaig començar el llibre, jo volia parlar de lladres i serenos, de bons contra dolents: camperols contra senyors. Però les fonts, i moltes lectures, em van portar a descobrir un àmbit molt més quotidià, un àmbit imprevisible i irreplicable tot alhora. Per això, doncs, la meua cita de Goethe que encapçala el llibre. El que vol dir és que si parlem de feudalisme, des d'una perspectiva teòrica, qualsevol historiador pot fer-ho. Però només jo, com a escriptor, com a historiador, he pogut parlar d'aquesta Vall d'Alba, perquè ningú fins aleshores no havia frescat aquest mateix camí.

Rosanna Melià

L'element químic de nombre atòmic 110 ha rebut el nom de darmstadtí en homenatge a la ciutat alemanya de Darmstadt o, més concretament, a l'important centre de recerca que acull. Allà s'han sintetitzat diversos elements químics, entre els quals el número 110, el darrer dels que, fins ara, han estat batejats. El *land* de Hesse, on es troba Darmstadt, ja tenia el seu element: el 108, que s'anomena hassi. El nombre atòmic indica el nombre de protons –partícules subatòmiques positives– que hi ha en el nucli i que caracteritzen un element: l'hidrogen té un protó; l'heli, dos; el liti, tres...

Darmstadt: la ciutat i el seu element

Xavier Duran, *escriptor i periodista científic*

EL TEMPS

Els elements de nombre atòmic superior a 92 (com l'urani) i alguns dels altres no existeixen en la natura i se sintetitzen fent xocar en grans acceleradors de partícules dos elements més lleugers o bé bombardejant-ne un amb feixos de neutrons –partícules subatòmiques neutres, també presents en el nucli de l'àtom–. En el cas dels darmstadtí, es van fer col·lidir nuclis de plom i níquel, i això va fer sorgir aquest element, que va existir només unes petites fraccions de segon.

El primer element obtingut de manera artificial es va anomenar tecneci, per la paraula grega (*tekhnetós*) que significa precisament això: artificial. El van descobrir dos italians, Emilio Segrè i Carlo Perrier, el 1937, a la Universitat de Palerm. Però el procés de síntesi no l'havien realitzat ells. Va ser Ernesto Orlando Lawrence –que està homenatjat amb l'element 103, el laurenci– qui els va enviar una placa de molibdè que havia estat bombardejada per deuterons –nuclis d'un isòtop de l'hidrogen– en un ciclotró. Aquest aparell va ser el primer accelerador de partícules que va assolir altes energies i que va valer a Lawrence el premi Nobel el 1939. En els actuals acceleradors de partícules, trossos de matèria són portats fins a velocitats properes a la de la llum. D'aquesta manera, els nuclis es desintegren i les partícules xoquen i s'anihilen o es transformen en altres de noves. Tot un món de reaccions a la més petita escala de la matèria que permet endinsar-se en les entranyes dels àtoms i deduir-ne la composició.

L'anàlisi dels dos italians va permetre detectar en la placa traces d'un element desconegut fins aleshores. Desconegut, però no poc esperat. Corresponia al número 43, que era, precisament, un dels forats que el rus Dimitri Mendeleiev havia deixat en elaborar la seva taula periòdica al segle XIX. Els dos investigadors italians van aïllar una mil·lionèsima de gram. Va ser suficient per caracteritzar el que anomenarien tecneci. Aquest element és radioactiu i van observar que la seva vida mitjana era de 4 milions d'anys. Això significa que tot el tecneci que es podia haver format al principi de la història de la Terra, fa 4.650 milions d'anys, ja s'hauria desintegrat. Per això no s'havia trobat fins aleshores.

Però el tecneci podria haver tingut un altre nom. El 1925, tres alemanys –I. Tacke, W. Noddack i O. Berg– van aïllar traces d'un element nou en un mineral anomenat columbita, que havia estat bombardejat amb feixos d'electrons. El van anomenar masuri –en honor d'un districte de Prússia–. Però sempre van pensar que s'havien equivocat en els càlculs i no van confirmar la troballa. El 1999, un altre químic va repetir els passos que havien descrit i va confirmar que, molt probablement, tots tres havien descobert de debò l'element número 43.

Tristos fracassos a banda, el tecneci va obrir la porta a la síntesi de més elements artificials. A partir del número 92, l'urani, tots ho són, ja que ha passat massa temps perquè encara en quedin traces. Però des del 1937 se sap com sintetitzar-ne, i així s'ha anat allargant la taula periòdica. Tot i que els darrers elements tenen una vida tan efímera que tot just donen temps a identificar-los i a conèixer-ne alguna propietat.

El passat mes d'agost es va donar nom a l'element químic número 110: el darmstadtí.

Això dona peu a recordar la història dels elements artificials, iniciada fa més de seixanta anys.

Vilar i la historiografia contemporània

Pierre Vilar, amb un mètode científic d'anàlisi de la realitat, ha esdevingut mestre per als historiadors que busquen l'anàlisi global de la societat. Fer història.

EL TEMPS

Pierre Vilar moria el passat 7 d'agost a Saint-Palais, al País Basc francès. Després de 97 anys de vida, deixava per a la posteritat una obra extensa i influent, en què destaca *Catalunya dins l'Espanya moderna*. L'historiador es va sentir atret per Catalunya només arribar.

Pierre Vilar ha estat una de les grans figures de la historiografia del segle XX. I si bé la seva obra ha patit en els darrers anys el silenci que els cultivadors de la "*nouvelle histoire*" van voler fer sobre els seus predecessors, torna ara a ressorgir, un cop ha passat aquella onada estèril i superficial. A mesura que els historiadors retornen a l'anàlisi de la realitat, oblidant uns anys dedicats a perseguir els fantasmes de signes i representacions, resulta evident l'actualitat de la visió globalitzadora de Vilar.

El mètode. Per a Vilar, justament, els mètodes de recerca es defineixen per la seva capacitat d'explicar els problemes reals dels homes, d'ahir i d'avui, i d'ajudar amb això a resoldre'ls. No els fa vàlids la sola coloració política, ni l'adscripció a una escola, sinó l'eficàcia pràctica. En una carta escrita el febrer del 1957 deia: "Si jo no cregués la ciència històrica capaç d'explicació i d'evocació davant de la dissort humana i de la grandesa humana (tenint, com a perspectiva, la gran esperança d'alleujar l'una i d'ajudar l'altra), no passaria pas la meua vida enmig de xifres i patracols. Ara bé, si anàvem a la recerca de l'home amb vagues sentiments de bondat i una intenció de literatura, això afegiria a la inutilitat unes pretensions ben antipàtiques. No és pas una ciència freda el que volem, però és una ciència."

El seu mètode globalitzador, ambicions i complex, el va aplicar sobretot a la seva gran obra de recerca, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, definida com un estudi d'"els fonaments econòmics de les estructures nacionals": un intent d'anar des de la consideració del medi natural en què habita un grup humà fins a l'aparició de la seva consciència col·lectiva.

En l'època en què jo començava a estudiar, la història de Catalunya era encara, en l'essencial, la del gloriosos temps medievals, completada per alguns rars moments de represa: la guerra dels Segadors, la guerra de Succes-

Vilar no es limitava a explicar-nos la Catalunya del segle XVIII. Havent-se proposat de fer l'estudi dels fonaments econòmics de les estructures nacionals, va endinsar-se en els temps a la recerca dels orígens històrics de la nació catalana, de manera que el seu llibre va esdevenir, a la fi, una visió de conjunt de les nostres terres i de la nostra història

Els estudis de Pierre Vilar van servir per esclarir molts aspectes del segle XVIII a Catalunya, del qual sabíem ben poca cosa. Massa poc, de fet, per contestar la mena de preguntes que aquí ens formulàvem als últims anys cinquanta del segle XX.

sió... Eren els anys en què Vicens començava a prendre consciència de la necessitat d'estudiar els temps contemporanis, fins aleshores força negligits, i dedicava els seus primers esforços al segle XIX, a la industrialització i als inicis del moviment obrer, enmig de la malfiança d'alguns que pensaven que era millor seguir parlant només del comte Guifré i del rei en Jaume i deixar de banda una època més prospera, on caldria fer esment de les lluites socials. En la visió tradicional de la nostra història només hi havia lloc per a un passat gloriós i després, almenys fins a la Renaixença, per una llarga i estèril decadència. Està clar que alguns s'adonaven que la represa industrialitzadora del segle XIX tenia els seus fonaments en moments anteriors, potser en el XVIII. Però què sabíem d'aquest segle XVIII? Ben poca cosa. Massa poc per contestar la mena de preguntes que ens formulàvem als últims anys cinquanta.

Catalunya dins... La publicació el 1962 de *Catalunya dins l'Espanya moderna* va canviar la nostra manera d'entendre els fonaments de la Catalunya contemporània, els orígens de la qual vam aprendre d'anar a cercar, més enllà de la fàbrica Bonaplata i de l'oda "A la pàtria", a temps anteriors i a escenaris aparentment més modestos: als camps on es plantaven vinyes noves, als telers vilatans, als traginers que duïen Península endins els teixits i als vaixells que portaven els aiguardents per totes les rutes de l'Atlàntic. Allí es trobaven els inicis –microscòpics individualment, però d'efectes transformadors poderosos en la seva suma– d'una activitat que mobilitzaria les forces del país per a la gran aventura de la industrialització i, a la vegada, per a la recuperació de la seva consciència col·lectiva.

Això ens va fer entendre una cosa que costa molt que la major part dels nostres col·legues historiadors castellans comprenguin: que les forces que expliquen aquest desvetllament, cal anar a cercar-les en els treballs i les lluites quotidianes de "la gent", no en la ineficax paperassa programàtica i en la retòrica legislativa d'allò que s'anomena, impròpiament, usant dos termes contradictoris, com ja

EL TEMPS

havia assenyalat Vilar fa anys, el "despotisme il·lustrat".

Vilar no es limitava, però, a explicar-nos la Catalunya del segle XVIII. Havent-se proposat de fer l'estudi dels fonaments econòmics de les estructures nacionals, va endinsar-se en els temps a la recerca dels orígens històrics de la nació catalana, de manera que el seu llibre va esdevenir, a la fi, una visió de conjunt de les nostres terres i de la nostra història. Aquesta recerca dels orígens li era necessària, perquè Vilar no confonia la nació amb el nacionalisme d'un moment donat, sinó que sabia que calia cercar ben endins les seves arrels, com a producte d'una evolució històrica peculiar.

En un llibre d'entrevistes publicat al Brasil fa uns anys, li deia a Marcia Mansor d'Alessio: "Els fenòmens nacionals no s'han de prendre com a fenòmens po-

lítics d'un moment específic. Cal, abans de qualsevol altra cosa, tractar de veure'ls com a fenòmens universals, fenòmens psicològics profunds als quals, a més, s'adaptin unes circumstàncies històriques donades.”

Aquest punt de partida ens ha permès de superar la vella visió truncada en què un brillant passat medieval va esvaint-se fins a acabar amb l'enfonsament polític del 1714, en allò que Sanpere i Miquel va qualificar com la fi de la nació catalana –mentre que era solament la fi de l'estat català, per renéixer de manera més o menys misteriosa a mitjan segle XIX–. Estem bastint avui, pel contrari, una nova història de Catalunya sense fractures, que parla d'una continuïtat en què les institucions i les lleis que la força de les armes van liquidar el 1714 no apareixen com una

vella carcassa fossilitzada, sinó que les veiem formant part d'un projecte modernitzador, de naturalesa semblant als que es desenvolupaven a Holanda i Anglaterra. Així ho va saber entendre Capmany, que creia veure en les Corts de Cadis la possibilitat d'una continuïtat de les institucions lliures que les armes de Felip V havien enderrocat, de manera que va escriure, per a aquestes, una *Práctica y estilo de celebrar cortes*. En aquest document explicava el funcionament de les Corts de la Corona d'Aragó, n'analitzava les constitucions i hi afegia, entre altres textos complementaris, el reglament de la Cambra dels Comuns britànica, com a prova evident que mirava endavant, cap a un futur de llibertat que enllacés amb les arrels històriques de les constitucions de Catalunya.

Investigacions recents aporten textos, estudis i documents que ens permeten de veure amb nova llum la guerra de Successió i que ens ajuden a entendre millor la forma amb què, un cop anul·lades les institucions representatives, va ser la societat civil la que va conservar alguns elements d'aquell projecte col·lectiu i va tirar endavant en el terreny del desenvolupament econòmic, si més no en la part que podia realitzar-se. Aquest intent de veure amb nous ulls les continuïtats de la nostra història hauria estat inviàble si ens hagués mancat la peça essencial amb què Vilar ens va permetre de reconstruir l'edifici sencer de la nostra evolució històrica, pel damunt de les fractures del 1714.

El llegat de Vilar. Els historiadors de la meua generació, per altra banda, vam aprendre de Vilar no solament història de Catalunya sinó també molts altres aspectes fonamentals que donen sentit a l'ofici d'historiador, i que en fan no solament un treball sinó una dedicació que ens omple la vida, perquè és, a la vegada que la nostra feina, la nostra forma d'estar en el món lluitant a favor de les coses que valen la pena i contra totes les que cal denunciar i combatre. Hem après d'ell a esforçar-nos a entendre globalment els fets històrics, a tractar d'interpretar-los en la seva complexitat i en les seves interaccions, sense dissociar els diversos nivells a l'interior de l'anàlisi; a no fer història política o econòmica o cultural, sinó a fondre, com deia ell en una entrevista de l'any 1972, el que és econòmic amb el social, el polític, l'ideològic i espiritual, per assolir el que és realment “històric”. Però hem après també, i això és molt més important encara, que l'única finalitat que pot justificar aquest treball és, més enllà de la curiositat intel·lectual o de la recerca d'una justificació ideològica, la necessitat de comprendre i fer comprendre millor la manera en què les societats humanes s'esforcen a millorar la seva sort i a construir el seu futur.

Josep Fontana
Professor emèrit de la
Universitat Pompeu Fabra

L'actualitat d'un clàssic

'Catalunya dins l'Espanya moderna', de Pierre Vilar, és un clàssic d'allò més actual.

Quan va publicar-la per primer cop a França, el 1962, i dos anys després en català, Pierre Vilar començava la presentació de les "etapes metodològiques" que l'havien portat a escriure *Catalunya dins l'Espanya moderna* dient-nos que aquella obra era "fruit d'una meditació massa llarga" que anava "de la recerca geogràfica a la investigació de les estructures nacionals". I recordava que "sense la Guerra Civil espanyola, hauria estat probablement una tesi clàssica de 'geografia regional'; o "sense la Segona Guerra Mundial i els quatre anys de captivitat, hauria estat centrada sobre un estudi d'història econòmica conjuntural". Fou la història mateixa que va fer de Vilar un historiador i aquesta mateixa la que va impedir que la seva fos una excel·lent tesi doctoral de geografia o economia "regional" avui oblidada. La història de la lluita contra Franco i el nazisme va convertir *Catalunya dins l'Espanya moderna* en aquest estrany clàssic que trenca tots els motlles acadèmics del seu temps, i encara més del nostre.

A més de vitalment, la història el va sorprendre intel·lectualment i el va induir a preguntar-se "per què, en tal data, a tal lloc, la consciència de grup s'esborra o s'exalta, s'accontenta amb signes vagues de la comunitat, o n'exigeix la sobirania, l'afirmació política, a vegades amb les armes a la mà". La re-

cerca d'una resposta va conduir-lo a estudiar "la capacitat d'acció col·lectiva", que "és, per a l'historiador, el millor 'test', el millor 'sociodrama'." I la voluntat de comprendre la capacitat d'acció col·lectiva, amb totes les seves aspiracions, fracassos i assoliments, va portar-lo a intentar d'entendre l'anatomia d'una societat: "Aquesta obra no seria igual si jo no hagués volgut (durant el llarg parèntesi de la meua captivitat) una teorització que ajudés realment a extreure l'anatomia de societats i no hagués tingut una aversió per les teoritzacions massa ràpides de construccions 'de moda'." Volia, ni més ni menys, aprendre i ensenyar a pensar històricament el moviment de la història.

El classicisme d'una obra. Quaranta anys després, el fruit d'aquesta meditació massa llarga és una obra clàssica que, com qualsevol veritable clàssic capaç de transcendir les misèries i heroïcitats del seu temps, continua impressionant qui tingui el coratge de llegir-la. Però, com passa amb tantes obres clàssiques fetes a contracorrent, són ben pocs els qui s'amaren de veritat dels quatre volums i les dues mil pàgines d'aquesta *Catalunya dins l'Espanya moderna*, més citada que llegida, i cada cop més arraconada en la historiografia acadèmica.

L'obra cabdal de Pierre Vilar impressiona i subjuga, d'entrada, per la combinació entre l'amplitud de la seva visió i la solidesa de la seva erudició, entre la consistència del seu material empíric i la capacitat d'interrogar-lo. Però la complexitat del seu encadenament de raonaments i la pròpia dimensió de l'obra que en resulta també fan molt difícil digerir-la en alguna fórmula senzilla, una interpretació clara i sense matisos. Entre la reverència i l'oblit, el destí més tràgic dels clàssics acostuma a

EL TEMPS

ser la simplificació dels fragments tros-sejats que arriben amb massa facilitat a l'esdevenidor per referències de segona mà.

I és que no resulta planer ni senzill assimilar sencera una obra que comença amb un primer volum d'"Introducció al medi natural" destinat a explicar que "la primàcia econòmica catalana no prové pas d'una excepcional fecunditat natural", i que "Catalunya és un complex de 'bons països' i de països mediocres, que de grat es menyspreen o engeLOSEIXEN, però que no podrien passar els uns dels altres, car dels uns als altres els productes circulen, el homes emigren". Prossegueix amb un segon volum sobre "El medi històric", en el qual cerca perfilar els trets distintius d'un "heretatge d'habituds jurídiques i econòmiques, d'institucions socials, de records polí-

tics i espirituals, capaços de frenar o d'accelerar, segons els casos, els fenòmens nous, de desaparèixer amb llur contacte, o, al contrari, de reforçar-se". Continua amb un tercer volum sobre "Les transformacions agràries del segle XVIII català", que analitza el procés que va conduir "de l'impuls de les forces productives a la formació d'una burgesia nova". I es clou amb un quart volum sobre "La formació del capital comercial", dedicat a explicar per què "l'esdevenidor capitalista de la societat es prepararà en la mesura en què una àmplia fracció dels ingressos agrícoles, en lloc d'anar a engrandir la fortuna senyorial o d'assegurar la vida d'un pagès parcel·lari, tindrà oportunitat d'invertir-se en produccions d'un nou tipus i farà esclatar, així, els quadres de l'antiga vida artesana i corporativa".

Un llarg viatge a través del trànsit del feudalisme al capitalisme, fins a les portes de la revolució industrial, tot plegat per aclarir "els fonaments econòmics de les estructures nacionals".

La dificultat de digerir-la ha propiciat la tendència a fer-ne versions parcials o especialitzades que escapcen les branques de l'arbre argumental de Vilar. Encara que sigui amb la millor de les intencions, cercant copsar-ne l'amplitud del tronc, s'han forçat resums fragmentaris que han tendit a limitar-se a una presentació molt simplificada de l'enllaç entre els volums tercer i quart: el dinamisme agrari d'unes masies aparentment alliberades molt aviat de la fèrula feudal que, mitjançant la institució de l'hereu i els lligams comercials amb Europa i Amèrica, haurien acumulat els capitals i la capacitat innovadora propi-

Quaranta anys després el fruit d'aquella meditació massa llarga és una obra clàssica que, com qualsevol veritable clàssic capaç de transcendir les misèries i heroïcitats del seu temps, continua impressionant qui tingui el coratge de llegir-la. Però, com passa amb tantes obres clàssiques fetes a contracorrent, són ben pocs els qui s'amaren de veritat dels quatre volums i les dues mil pàgines d'aquesta 'Catalunya dins l'Espanya moderna', més citada que llegida, i cada cop més arraconada en la historiografia acadèmica

ciadores de la primerenca arrencada industrial de la Catalunya contemporània. És cert que cada una de les peces d'aquesta simplificació pot trobar-se en algun racó de l'obra de Vilar. Però enllaçades amb moltes altres coses, formant un entramat explicatiu molt més complex i interessant, ple de contrastos.

Sempre m'ha fascinat la seva manera d'acabar el tercer volum sobre les transformacions agràries, recordant que hi ha varies Catalunyes. La Catalunya Vella de les masies de l'est i la Catalunya Nova dels pobles d'hàbitat concentrat de l'oest, la Catalunya de la muntanya pirinenca, les masies suburbanes del litoral, el món sempre una mica a part de les Terres de l'Ebre. Separades per l'orografia i les xarxes hidrogràfiques, però unides per corredors i zones de transició. Perquè és amb aquesta manera tan vilariana de combinar geografia, estructura i conjuntura, i de saber treure punta als testimonis contradictoris de les pròpies fonts coetànies, com va encaixar la controvertida qüestió de la pervivència, l'encarcarament i la fallida del règim senyorial al Principat.

Les xifres agregades mostren que "un gran conjunt d'arrendaments senyorials a Catalunya, al segle XVIII, multiplica el seu ingrés per cinc, mentre els preus agrícoles es multipliquen per tres". Tanmateix, i a la vegada, força testimonis parlen d'una classe emergent d'hisendats rurals amb els trets que Francisco de Zamora va atribuir el 1786 a l'amo d'una gran masia de Matadepera (en castellà, a l'original): "Moltes d'aquestes cases no tenen senyor directe; i altres, encara que en tinguin, tenen la mateixa llibertat que si no la tinguessin, perquè ells tenen establertes les seves hisendes, poden vendre-les, millorar-les, establir-les a altres, i fer el mateix que els amos que no reconeixen el seu senyoriu."

Altres testimonis ens parlen, per acabar-ho d'adobar, d'una darrera "reacció senyorial" a les acaballes de l'antic règim que Vilar, seguint el seu mestre Labrousse, va relacionar amb "la crisi innegablement dura –encara completament ignorada– soferta pel sistema agrari català als darrers anys del segle

XVIII". "És fins i tot probable –escrirà– que la Catalunya del segle XVIII hagi conegut, com França, una 'reacció senyorial' aferrada a descobrir drets oblidats, a fer el capbreu, 'l'inventari i el reconeixement', de les càrregues antigues. En aquest sentit hom podria plantejar-se fins a quin punt, quan veiem que s'eleva el rendiment d'aquestes càrregues, el fenomen no prové més aviat d'aquesta duresa fiscal incrementada que del desenvolupament econòmic i l'alça dels preus. Aquesta objecció té el seu pes."

Pierre Vilar cercarà una sortida al dilema amb l'estudi més del que hi havia sota el règim senyorial que no pas de la seva pervivència: "Aquest arcaisme, de totes maneres, es manifesta de forma molt diversa segons els llocs, i segons el grau d'eficàcia dels agents del creixement tècnic i econòmic. [...] El segle experimenta la transició entre la deducció jurídica senyorial, fixada pel costum i, per tant, inadaptada a les realitats noves, i la simple renda del sòl. [...] El problema és saber en quins casos, per a les diverses classes pageses, aquestes càrregues se sumen, se separen o s'exclouen i quin pot ésser el paper, en aquesta classificació de les formes intermèdies –dominants en la pràctica catalana–: l'establiment emfitèutic i la parceria." Tal com va sentenciar l'economista Eudald Jaumeandreu el 1836 (també en castellà a l'original), "Catalunya ha prosperat no en raó de les vexacions dels drets senyorials sinó malgrat aquests."

En aquell petit món ple de contrastos i matisos, on "no s'han de subestimar les transformacions" però on "hom s'adona que al final del segle les tendències catastròfiques de les velles demografies no estan superades decisivament i l'agricultura intensiva i comercialitzada està lluny d'abraçar tot el territori", Vilar ens advertia: "No pronunciem massa aviat la paraula 'revolucions'."

Si l'expansió i la renovació agrària del segle XVIII no van ser cap "revolució", quin fou el seu impacte? Saber treure l'entrellat a la importància d'aquelles modestes transformacions és, al meu entendre, una de les troballes més grans de *Catalunya dins l'Espanya moderna*:

“Quan les generacions nascudes en el període de la reconstitució dels camps i de baix preu del gra han arribat a l’edat adulta –diguem entre 1735 i 1748-1750–, l’agricultura catalana havia arribat ja als límits de la seva transformació espontània i els seus rendiments marginals eren certament cada vegada més febles; l’abundància de vi es manifestava, al contrari, pel molt baix nivell dels mínims cíclics dels preus, i corresponia al rendiment màxim de les vinyes plantades després de 1715 i en l’època de més gran equilibri entre blat i vi. La gran crisi d’escassetesa de grans, entre 1748 i 1753, s’acabaria, com un segle més aviat, en una catàstrofe? La recuperació ràpida dels preus del blat enfront dels preus del vi [...], aturaria el moviment cap a l’especialització vitícola, moviment de caràcter progressiu ben evident, davant els rendiments decreixents del conreu dels grans altiplans catalans, o les estepes no regades de l’Ebre o del Segre? La situació marítima del Principat ofereix la possibilitat d’una solució. Pot importar i exportar. Importar blat, per evitar escassetats. Exportar vi, per sostenir els preus.”

Potser la capacitat de Vilar per recollir els contrastos, i fer-los significatius, sigui la part menys aprofitada del seu llegat. El propi Vilar geògraf confessa a l’inici del primer volum que, quan tot just començava la seva recerca, “m’interessava pel singular contrast entre l’oest i l’est catalans: d’una banda, una excepcional aridesa (àdhuc en el marc ibèric), i de l’altra, una excepcional abundància d’aigües entre els Pirineus i el mar”.

Però el Vilar historiador, pel qual “la geografia orienta sense imposar”, no es va interessar només pels contrastos naturals. També, i especialment, per la diversitat d’institucions o règims agraris, estructures jurídiques i socials, trajectòries divergents. Quan clou el quart volum, tan sovint llegit com un cant a l’empenta empresarial de la burgesia catalana, no oblida recordar les desigualtats i els contrastos del procés real. “Dissimetries geogràfiques: pols de desenvolupament contra empobriment perifèrics. Dissimetries socials: enriquiment d’alguns homes, d’alguns

grups, ruïna dels desafortunats i misèria del gran nombre.”

Actualitat. Ara, quan en un país farcit de conflictes territorials som a punt de tancar un llarg quart de segle d’hegemonia política del catalanisme conservador, crec que val la pena rellegir *Catalunya dins l’Espanya moderna* tornant a centrar-nos en l’enllaç argumental construït per Pierre Vilar entre el primer volum i els altres tres, entre el medi històric i el medi natural. La seva obra ens pot ajudar a comprendre millor els contrastos i dissimetries de la nostra Catalunya insostenible del segle XXI. Ens pot ajudar, sens dubte, a entendre aquestes diverses Catalunyes remogudes per “guerres de l’aigua” i manifestacions “per una nova cultura de l’aigua”, municipis que s’enfronten amb línies d’alta tensió i que reclamen un altre model energètic, moviments ciutadans que lluiten per salvar els espais agroforestals lliures contra l’asfalt de la metròpoli dispersa, protestes veïnals contra abocadors, incendis forestals, xarxes de ciutats que proclamen voler ser més sostenibles, plataformes que volen “salvar el territori” que posen en discussió el model de desenvolupament.

Si volem entendre com es refan velles identitats i n’emergeixen de noves, esperonades pels nous conflictes socials i ambientals del nostre temps, sota un país oficial que ha portat massa temps la barretina calada fins a la punta del nas i que s’enfronta amb una agressiva onada de l’espanyolisme més ranci, convé tenir Pierre Vilar ben present. Potser la major actualitat de la seva obra rau aquí: a saber situar les forces transformadores, les oportunitats pel canvi i les capacitats de canviar, al costat de les inèrcies, les permanències, les herències rebudes, les barreres que s’al·cen contra la voluntat de capgirar situacions.

Mai no entendrem prou bé les unes sense les altres.

Enric Tello

*Catedràtic d’Història i Institucions
Econòmiques de la Universitat
de Barcelona*

JESUS CISCAR

Potser la capacitat de Vilar per recollir els contrastos, i fer-los significatius, sigui la part menys aprofitada del seu llegat. El propi autor va començar *Catalunya dins l’Espanya moderna* convençut de la important diversitat del país.

Vilar i la Guerra Civil (1936-1939)

Pierre Vilar llegà 'La Guerra Civil espanyola' com a exemple de com es poden analitzar les causes d'un esdeveniment. Aquest cas, a més, ell el va viure en primera persona.

Quan en el decurs de l'any 1978 la comissió organitzadora del Col·loqui Internacional sobre la Guerra Civil espanyola, que es va acabar duent a terme a Barcelona el mes d'abril de 1979, discutia sobre quins havien d'ésser els ponents que havien de vertebrar les sessions més metodològiques de la trobada, ben aviat va haver-hi unanimitat en l'elecció: Pierre Vilar havia d'ésser un d'ells. Els organitzadors –Emili Giralt, Jordi Planes i jo mateix– sabíem que Vilar no era especialista en el tema, però teníem clar que era un dels pocs historiadors amb la capacitat i el rigor suficients per marcar les directrius teòriques i metodològiques en l'estudi de l'esdeveniment que motivava la celebració del Col·loqui. No en va era la primera vegada des de la mort de Franco que a l'estat espanyol se celebrava un col·loqui sobre la Guerra Civil en un marc, el Palau de Congressos de Montjuïc, que prometia, com així va ésser, una assistència massiva de participants i un interès inusitat per part dels mitjans de comunicació. D'aquí que la tria havia d'ésser acurada, científicament inqüestionable i ideològicament plural. A la fi van acompanyar Vilar Pierre Broué i Ronald Fraser.

I avui, vint-i-cinc anys després d'aquell esdeveniment, som conscients que la tria no podia ser més encertada. La intervenció de Vilar, concisa, clara, impecable, va passar revista als grans temes que configuraven la guerra, va

plantejar dubtes més que resoldre'ls, va obrir camins de recerca i va suggerir noves perspectives que acosten l'estudiós i l'home d'avui a la compressió del que havia estat la Guerra Civil.

Vilar i la guerra. Vilar va començar la seva intervenció fent una autocrítica: ell no era "especialista" en la Guerra Civil, una guerra que, altrament, l'havia seguida des de molt a prop. El fet d'haver viscut a l'estat espanyol –amb estades llargues a Barcelona i a Catalunya– des de 1930 fins a 1936 i la seva pròpia consciència política, a banda del seu ofici d'historiador, l'havien convertit en un lector compulsiu de llibres sobre la guerra. Conscient dels múltiples condicionaments de cada autor –des de les seves posicions ideològiques, fàcilment identificables, fins a les seves posicions existencials, en el temps, l'espai i la societat–, Vilar era afeccionat a marcar en cursiva els conceptes que considerava fonamentals, va fer un plantejament clàssic, des del punt de mira de l'estructuració i l'exposició.

Va tractar, en primer lloc, el tema de les fonts, punt de partida de tota recerca històrica. I després de plantejar l'existència de memòries, diaris i correspondències, premsa i problemes inherents a aquests tipus de fonts, centrava el seu interès en el tema dels arxius, es preguntava un seguit de qüestions que, en molts casos, mantenen una plena actualitat: quins tipus d'arxius hi ha? Hi ha hagut destruccions? Es disposa d'un arxiu de documents audiovisuals? Molt sovint s'ha reclamat una guia d'arxius per a l'estudi de la Guerra Civil, que encara ara està per fer. Les causes de la guerra eren el segon punt en què centrava el seu interès: partia, en aquest tema, de la necessitat de disposar d'una reflexió teòrica prèvia, per acabar plan-

A la pàgina del costat, Pierre Vilar signa un exemplar del seu llibre 'La Guerra Civil espanyola', l'any de la seva publicació, el 1986, a la Universitat de València, al poc d'acabar el congrés "València. Capital de la República. 50 anys. 1936-1986".

EL TEMPS

tejant les causes estructurals i conjunturals, la conjuntura internacional i l'anàlisi política i el procés dels esdeveniments que, com a mínim des de 1917, va acabar culminant en l'inici de la guerra. L'esclat de la guerra –els dies de juliol de 1936 que van ser clau en la metamorfosi que va anar d'un cop d'estat militar a una guerra oberta– mereixia, a parer de Vilar, estudis i monografies locals que en molts camps mancaven, per entendre el fracàs de la República a capitals com Sevilla i Saragossa, on hi havia un moviment obrer molt bel·ligerant.

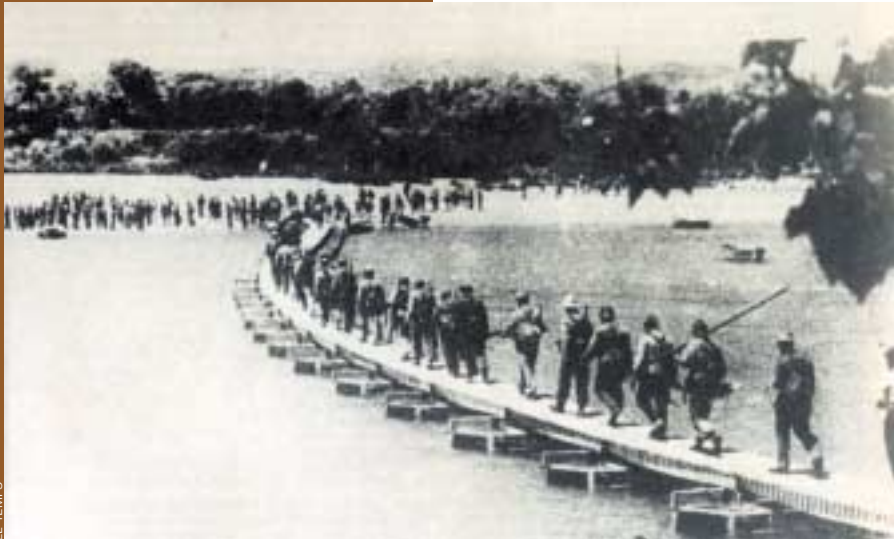
Ja endinsat en la guerra, va plantejar, sempre des de la perspectiva de la reflexió metodològica, els grans temes del desenvolupament del conflicte: la problemàtica dels poders –en el camp republicà i en el camp dels militars insurgents–, del “fet militar”, la qüestió econòmica i, finalment, la internacional. Per a Vilar, eren els problemes es-

sencials en l'estudi de la guerra, i, en cada cas, va mostrar el seu interès historiogràfic a assenyalar les llacunes que hi havia i les preguntes que calia fer-se en cada cas. Va cloure la seva intervenció amb una frase que mostrava l'herència d'una tradició historiogràfica habituada a problematitzar de manera permanent la història: “Les afirmacions categòriques i les hipòtesis gratuïtes (si..., si...) són, per a l'anàlisi històrica, el perill més gran.”

La Guerra Civil: cinquanta anys més tard. L'any 1986, coincidint amb el cinquanta aniversari de la Guerra Civil, Vilar va publicar un dels seus llibres més celebrats: *La Guerra Civil espanyola*, un assaig en què, com insistia Vilar mateix, no pretenia explicar, fil per randa, allò que va passar a l'estat espanyol durant els anys 1936-1939, sinó que el seu objectiu era ajudar a comprendre els mecanismes dels fets,aju-

dar a entendre, en definitiva, la guerra i el seu resultat. A la pregunta, bàsica i elemental, sobre el per què es va produir la Guerra Civil, Vilar remetia als desequilibris estructurals –desequilibris socials al camp i a les ciutats, desequilibris regionals, que havien potenciat el sorgiment dels nacionalismes perifèrics–, però també desequilibris espirituals i la inevitable conjuntura: “La Guerra Civil –hi escriu– no es comprendria: 1) sense mesurar la crisi de consciència que ha comportat a l'Espanya del segle XIX el seu fracàs com a estat-nació-potència a la manera dels seus veïns; 2) sense tenir en compte el joc complex que a vegades afegeix, i a vegades dedueix, la força de les consciències de grup a la de les consciències de classe.”

Comprendre la Guerra Civil passava també per situar-la en els seus inicis i davant les forces presents: allò que semblava al començament un pronun-

EL TEMPS

Soldats republicans travessen l'Ebre en una de les passarel·les que van fer els enginyers de l'exèrcit destacats en aquesta zona durant la Guerra Civil.

ciament clàssic, a l'estil dels que s'havien produït al segle XIX, s'havia convertit en un "tipus d'enfrontament nou". Un enfrontament que dividia Espanya en dues meitats, seguint, en algunes ocasions, la lògica de la història i de la societat, i en altres el pur atzar. Però ben aviat quedaven clars els avantatges i desavantatges de cada camp: l'existència d'un exèrcit professional al Marroc, amb experiència de guerra, al costat dels revoltats, i la ràpida ajuda internacional al seu favor situaven en un clar avantatge els militars insurrectes.

Pierre Vilar, en aquest capítol, com en la resta del llibre, va desgranant la història de la Guerra Civil –aquells elements que li semblen més rellevants– presentant propostes de treball, dubtes i constatacions, a la manera d'una mena d'estat de la qüestió que pugui permetre avançar en el coneixement i en la comprensió de la història. Després de tractar l'enfrontament militar en tots els seus aspectes, un enfrontament que va acabar menant a la derrota republicana –la segona gran sorpresa de la guerra fou, a parer de Vilar, la resistència de Madrid; se situa davant dels dos camps per anar analitzant aquells aspectes consubstancials a la guerra–. A la manera d'una història total i globalitzadora –el gran repte present en tota l'obra de Vilar–, tracta l'evolució política en els dos camps, i el procés econòmic i social, ideològic i cultural que durant la guerra es va viure en els dos bàndols. Sense negligir cap aspecte –l'originali-

tat catalana basada en "1) la preponderància anarcosindicalista entre els vencedors (armats) del 19 de juliol; 2) l'existència constitucional de la Generalitat autònoma"; les diverses formes de poder que apareixen a l'Espanya republicana; la constitució d'un nou règim basat en un "cabdillisme" en el bàndol insurrecte; el paper d'enquadrament ideològic que desenvolupa l'Església; les col·lectivitzacions en territori republicà, etc.–, aconsegueix una síntesi que més d'un historiador considerat com a especialista de la guerra hagués volgut fer.

El capítol final del llibre, el dedica a problematitzar –sempre la història com a problema– alguns aspectes de debat, de debat historiogràfic i de debat polític i públic sobre la guerra. Primer fa referència al problema de les víctimes de la guerra i de la repressió. Dubtem, comença plantejant Vilar, de les xifres rodones i dels testimonis orals, com a font única per al coneixement històric. És cert que el 1986 el nivell de coneixement sobre el tema del cost humà de la guerra no feia preveure la catàstrofe humana que, sobretot arran de la repressió franquista, es va abatre contra les classes populars i els vençuts durant i després de la guerra.

Però Vilar no dubtava ja a constatar que "una difícil victòria desemboca en una lògica de terror". L'altra qüestió que presenta en el debat historiogràfic és el paper que la guerra d'Espanya va representar en el marc europeu i internacional: les intervencions alemanya i italiana, la "no-intervenció" britànica i francesa, la intervenció soviètica i la presència de les Brigades Internacionals.

Perquè, evidentment, per a Vilar es fa difícil explicar la Guerra Civil al marge del context europeu. Per aquesta raó en les "reflexions finals" del seu llibre no dubta a adreçar-se al públic francès per recordar-li que entre les tropes que van alliberar París de l'ocupació nazi hi havia tanquetes amb l'expressiu nom de "Madrid", "Teruel", "Ebro" o "Gernika": "Si aquest llibret –escriu Vilar– explica el perquè d'allò, cinquanta anys després de juliol de 1936, haurà cobert, modestament, la seva funció."

La Guerra Civil com a experiència viscuda. L'any 1995, quan Pierre Vilar tenia importants problemes de vista –als 89 anys!–, va tornar a parlar de la Guerra Civil. Ara, però, com una experiència que havia colpit la seva vida. Ho va fer en les reflexions i els records autobiogràfics que es van publicar sota el títol *Pensar històricament*. I ho va fer també en l'entrevista que, amb motiu de l'aparició del llibre, li va publicar *El País*, al seu *Quadern* del dia 26 d'octubre de 1995. En ambdós casos la perspectiva de Vilar –la seva posició davant la guerra d'Espanya– canvia radicalment respecte als treballs que havia publicat anteriorment. Perquè en el Vilar historiador, extraordinari crític de la història, se li sobreposa el Vilar *militant* –en aquest cas la cursiva la utilitza jo–, que parla a partir de l'experiència viscuda i, sobretot, del posicionament ideològic que adopta sobre el present i sobre la seva realitat més immediata.

Vilar, que mai va amagar, ans al contrari, les seves conviccions marxistes, i va utilitzar el mètode d'anàlisi marxista en la seva professió, tampoc no amaga ara les seves simpaties comunistes, properes al Partit Comunista i a les posicions de la Unió Soviètica, tot i que no va arribar a ser un militant orgànic. Si ja en el llibre sobre la Guerra Civil, del 1986, emetia algun judici, amb connotacions ideològiques, com quan considerava George Orwell “el testimoni més despistat del combat més confús” o qualificava de “pintoresques” les primeres milícies anarquistes que van anar a alliberar Saragossa, en la memòria personal de la guerra –que va viure molt a prop de Catalunya– parteix de la constatació que a partir de 1938 fou “quan em vaig sentir més pròxim a les posicions del Partit Comunista”. La seva admiració per la Rússia de Stalin, que en el decurs de la dècada dels anys 30 havia experimentat “progressos prodigiosos”, anava acompanyada de la convicció segons la qual “el Partit Comunista de Líster i de Dolores Ibárruri eren el pilar més sòlid de la República”, sobretot a partir dels esdeveniments de 1937 –inevitable referència als fets de maig– i dels “comentaris de la premsa trotskista i anarquista”.

Si en *Pensar històricament* els judicis i les interpretacions estan condicionats a la memòria –i Vilar és molt fidel a la memòria i a la pròpia autobiografia–, en l'entrevista d'octubre de 1995 reapareix un Vilar bel·ligerant en el combat per les fidelitats, en un moment, cal recordar-ho, que era molt fàcil fer llenya de l'arbre caigut: la desaparició de la Unió Soviètica el 1991 semblava que obligava a una reinterpretació global de la història del segle XX. I Vilar mostrava la seva intransigència en contra de les “deformacions històriques” i les “interpretacions malignes”, criticant la imatge de la Unió Soviètica com la d'un gran camp de concentració, que de Stalin “només se'n diuen malvestats”, o que la Unió Soviètica es confongués amb el comunisme internacional. Contrari a la versió segons la qual Stalin havia traït la revolució espanyola i que la Unió Soviètica havia acabat abandonant la República, torna a explicar l'anècdota, recollida també a *Pensar històricament*, de quan va fer la coneixença d'Andreu Nin i la impressió que li va assaltar de trobar-se davant d'un “paio tancat i esquerp”. I es dol que ha estat la “versió trotskista de la guerra que s'ha anat oficialitzant”.

Judicis, consideracions, interpretacions d'un Pierre Vilar que assumeix obertament un paper militant i a través d'aquest paper s'enfronta amb la història del segle XX, que és, cal no oblidar-ho, la història que ell mateix ha viscut i li ha tocat de patir. I, certament, aquesta mena de *strip-tease* ideològic que fa Vilar en la ratlla dels seus noranta anys, no sols és d'agrair, sinó que forma part també de la seva grandesa com a historiador. En un moment de renúncies ideològiques generalitzades, de canvis de camisa, de comportaments acomodaticis, mantenir les fidelitats de tota una vida i defensar-les, al preu, fins i tot, d'ésser criticat públicament, només està a l'abast de molt poques persones. I, en aquest comportament, al marge de l'acord o desacord amb els judicis expressats, Pierre Vilar ens ofereix una de les seves darreres lliçons. Com sempre, la lliçó d'un mestre.

Pelai Pagès

*Vilar, que mai
no va amagar,
ans al contrari,
les seves conviccions
marxistes,
i va utilitzar
el mètode d'anàlisi
marxista en la seva
professió, tampoc no
amagava les seves
simpaties comunistes
properes al
Partit Comunista
i a les posicions de la
Unió Soviètica, tot i
que no va arribar
a ser un militant
orgànic*

Si hi ha una parcel·la del coneixement històric on és més visible l'empremta de Pierre Vilar és en la història agrària.

L'eclosió de la història agrària

M'han demanat que parli de les aportacions de Pierre Vilar a la història agrària catalana i la veritat és que és fàcil i agraït respondre a aquesta sol·licitud, perquè si hi ha una parcel·la del coneixement històric on l'empremta de Pierre Vilar és més visible és precisament aquest camp. Tant pel que fa als aspectes metodològics de la seva recerca com als seus resultats, és a dir, la construcció d'una explicació del funcionament i canvi del món rural català en un determinat moment històric, la seva aportació resulta fonamental.

Aportació de Vilar. Fins als treballs de Vilar la història agrària al nostre país era pràcticament inexistent. Tan sols hi havia hagut algunes aportacions en l'àmbit de la història institucional, en particular entre els medievalistes interessats en la societat feudal, i molt esbiaixada cap a la història del dret, i en el de la història política quan la pagesia entrava en l'escenari històric durant conflictes sociopolítics com ara la guerra dels remences. Però sempre es tractava de parcel·les i fragments de la societat rural. Des de mitjan segle XX en diversos països europeus, en el context d'un interès creixent per la història econòmica, el creixement econòmic, la història social, les societats rurals i la seva evolució es converteixen en un camp de recerca nou, amb un aparat conceptual propi i unes eines metodològiques i fonts documentals específiques. Pierre Vilar amb l'objectiu de reconstruir els trets fonamentals de la societat rural catalana i de captar els canvis que s'estaven produint en l'etapa final de l'antic règim, utilitza un arsenal de nous instruments, un aparat conceptual innovador, i posa l'atenció en aspectes i variables que considera fonamentals per a captar els trets estructurals i les tendències

evolutives del món rural català a les acaballes de l'antic règim. La utilització de les tècniques quantitatives –construint sèries de preus, població, salaris, rendes– representen una novetat i aporten un grau de precisió i potencial explicatiu molt superior al que proporcionaven les fonts merament descriptives. Tanmateix, la gran aportació no es troba en l'aplicació d'aquestes tècniques, sinó en la selecció de determinats aspectes i variables de la societat rural catalana per establir les interaccions i lligams que s'hi donen.

L'anàlisi del territori i de les seves potencialitats productives constitueix per a Vilar la base de qualsevol sistema agrari. La seva formació de geògraf li dóna una especial sensibilitat per mostrar les restriccions i alhora les possibilitats de la influència del medi natural en el desenvolupament de les societats agràries. Les planes destinades a la presentació del medi natural i la seva incidència en la conformació dels sistemes agraris catalans són magistrals i encara avui un punt de referència obligat. La variable demogràfica, utilitzant les tècniques de la demografia històrica que en aquells moments es desenvolupa per Europa, constitueix una de les altres peces fonamentals de l'enfocament vilarià. Abordar la qüestió dels difícils equilibris entre població i recursos, tema crucial de les economies precapitalistes, eren aspectes fonamentals per caracteritzar el món rural català del segle XVIII. La intensitat del creixement demogràfic, que constata com un dada significativa d'aquest període, li permet anunciar una capacitat de creixement de la producció per sostenir aquest increment generalitzat de la població, encara que amb intensitats diferents segons les comarques i amb algunes crisis alimentàries esporàdiques.

Una tercera variable que analitza és el complex tecnològic, examinant un conjunt d'indicadors que van des de l'ús del territori, la distribució de conreus, les tècniques de preparació de la terra, fins a l'utilitatge per a les diverses feines i el contingent de bestiar. A partir de les bases tècniques dels sistemes agraris catalans des de l'edat mitjana, planteja que en el decurs del segle XVIII es varen

EL TEMPS

produir millores importants, alhora que matisa les interpretacions convencionals d'un suposat immobilisme. Durant aquesta centúria es donen fenòmens importants d'expansió de l'àrea de conreu i sobretot d'intensificació.

D'una banda, la recuperació i expansió de l'àrea regada és una via per a intensificar l'ús del sòl, incrementar els rendiments i expandir conreus més intensius.

D'una altra, l'expansió dels conreus arbustius-arboris és una altra via de creixement agrari en la mesura que molts d'aquests conreus són més adequats a les condicionants naturals, i alhora pel fet que si troben mercats adequats signifiquen ingressos superiors als que es podien obtenir amb els conreus herbacis tradicionals.

Vilar considera que les relacions socials són un altre element bàsic de caracterització de la societat rural catalana. En el decurs del segle XVIII havia cristal·litzat una profunda escissió entre una cúspide de senyors que percebien ingressos derivats del privilegi i una àmplia capa de pagesos pobres amb un limitat accés a la terra, disposats/obligats a vendre la seva força treball, però al mateix temps s'havien consolidat uns grups intermedis de comerciants, professionals, petita noblesa local i una capa de pagesos benestants que havien aconseguit la possessió d'una part important del territori, en plena propietat en uns casos i del domini útil en altres.

És interessant remarcar la importància que Vilar atribueix a aquests estrats intermedis, no solament com a perceptors

Fragment d'una pintura que representa la cerimònia anual de la presa de possessió de les aigües del riu d'Ondara (o de Cervera) pels paers de Cervera.

A la pàgina següent, detall d'*El Born*, pintura anònima del segle XVIII que mostra venedores oferint les seves mercaderies.

EL TEMPS

de renda de la terra, sinó també com a arrendataris de drets senyorials, la qual cosa els permetia drenar una part de la renda feudal. El quadre que ens ofereix Vilar està molt lluny de les visions simplistes que parlen d'unes estructures binàries senyors-pagesos, i, per contra, posa de manifest la complexitat d'unes estructures socials en què, al costat d'una classe senyorial, actuen aquests grups intermedis implantant una xarxa densa de mecanismes d'explotació de la pagesia pobre.

El grau de vinculació d'aquestes explotacions agràries amb el mercat constitueix un dels altres temes importants de la metodologia vilariana. La conclusió més important és que durant aquest període l'orientació al mercat s'ha intensificat. Els canvis en la distribució dels conreus, el procés d'intensificació i d'especialització a què abans ens hem referit, estan en estreta relació amb la progressiva mercantilització de l'agricultura catalana que l'autor demostra que es produeix en el curs del segle XVIII. És des d'aquesta perspectiva que

el dinamisme de l'agricultura catalana es fa més evident i la manifestació més clara de les transformacions que es produïren al llarg d'aquesta centúria.

Finalment, en la proposta metodològica de l'autor no hi podien mancar els factors politicoculturals i psicològics, és a dir, les construccions culturals que impulsaven els protagonistes a actuar en una determinada direcció, la percepció que en tenien els actors mateixos, sense deixar de costat la penetració de les noves idees.

Globalitat. Com el mateix Vilar ha argumentat en diverses ocasions, la realitat dels fenòmens històrics només es pot copsar quan s'analitza en la seva globalitat. És precisament aquest esforç de globalització el que dona al seu enfocament una extraordinària potència intel·lectual. La capacitat d'interrelacionar de manera intel·ligent els canvis en les formes de produir amb les transformacions de les relacions socials i les representacions culturals, tot això amb una variada gamma d'instruments analí-

tics i fons documentals, li permet arribar a una reconstrucció històrica del món rural català extraordinàriament potent i sòlida que ha convertit la de Pierre Vilar en una obra clàssica de la història agrària. Des de la seva aparició es va convertir en un punt de referència obligat per als historiadors del món rural, una nova àrea de coneixement que es va anar desenvolupant a partir dels anys seixanta i setanta. Per a mi, i penso que per a tots aquells que hem treballat en aquest camp de la recerca històrica, ha estat una fèrtil font d'inspiració i voldria aprofitar aquesta oportunitat per a reconèixer el deute que tots plegats tenim amb el mestre.

De totes maneres, si limitéssim la valoració de l'obra de Vilar a la decisiva influència que ha tingut entre els historiadors de l'agricultura i, per tant, sobre un reduït grup d'especialistes, cometriem una injustícia. La qualitat del seu treball ha significat posar a disposició del conjunt d'historiadors i de tots aquells que estan interessats en el coneixement històric del nostre país una reconstrucció històrica del món rural català d'una profunditat i vivacitat extraordinària. Aquests resultats magistrals penso que en una part no menyspreable es deuen al fet que l'objectiu de la seva recerca no estava limitada a analitzar el funcionament i transformacions de la societat rural catalana, que jo sàpiga mai es va reconèixer com a especialista en història agrària, sinó que va intentar donar resposta a una de les grans preguntes que es formulava la historiografia del moment: la gènesi del món capitalista i les formes de transició des de les societats precapitalistes. L'anàlisi del món rural català no tenia un objectiu en si mateix, sinó que per l'autor es convertia en un banc de proves per intentar contestar la gran pregunta de com es va produir el desenvolupament del capitalisme que permetés disposar d'un coneixement més precís sobre la seva naturalesa per tal de trobar una forma més eficaç de combatre'l.

Ramon Garrabou

*Catedràtic d'Història i Institucions
de la Universitat Autònoma
de Barcelona*

Un segle dedicat a la història

La mort de Pierre Vilar, el passat agost, tanca la prolífica vida d'un historiador que ha durat gairebé una centúria.

1906. Neix a Frontinhan, Llenguadoc.
1927. Realitza un primer viatge a Catalunya.
1930. S'instal·la a l'estat espanyol.
1934. Professor de l'Institut Francès de Barcelona, fins al 1936.
1939. En esclatar la guerra mundial és mobilitzat, cau presoner dels alemanys i és detingut durant quatre anys.
1945. Torna a exercir de professor a l'Institut Francès de Barcelona, fins al 1957.
1947. Publica la versió francesa d'*Histoire de l'Espagne*.
1951. Director d'estudis de l'École Pratique des Hautes Études de París.
1962. Publica la versió francesa de *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Dos anys més tard s'inicia la publicació de la versió catalana, en quatre volums.
1964. Publica *Crecimiento y desarrollo*, en què recopila assaigs publicats anteriorment en francès, com *Le temps du Quichotte* (1956) o *Le déclin catalan du bas moyen-âge* (1959).
1965. Professor a la Universitat de la Sorbona, a París.
1969. Publica *Oro y moneda en la historia, 1450-1920*.
1973. Publica *Assaig sobre la Catalunya del segle XVIII*.
1974. Publica *Historia marxista, historia en construcción. Ensayo de diálogo con Althusser*.
1979. Participa com a ponent al I Col·loqui Internacional de la Guerra Civil espanyola. El mateix any és nomenat doctor *honoris causa* per la Universitat Autònoma de Barcelona.
1980. Publica *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*.
1982. Participa en el cicle, organitzat per la Generalitat, "Reflexions crítiques sobre la cultura catalana", on dicta la conferència "Procés històric i cultura catalana". El mateix any publica *Estat, nació, socialisme: estudis sobre el cas espanyol i Hídalgos, amotinados y guerrilleros: pueblo y poderes en la historia de España*.
1986. Publica *La Guerra Civil espanyola*.
1987. S'inicia la publicació d'*Història de Catalunya* (Edicions 62), de la qual és el director. Se li concedeix el Premi Internacional Ramon Llull.
1991. Publica *L'historiador i les guerres*.
1992. Publica *Reflexions d'un historiador*, on recull, entre altres, l'assaig "Estat, Nació, Pàtria, a Espanya i França: 1870-1914", de 1985.
1995. Publica *Pensar històricament. Reflexions i records*.
1996. El Govern espanyol li atorga la Gran Creu de l'Ordre Civil d'Alfons X el Savi. El mes de desembre, les catorze universitats de parla catalana li reten un homenatge a París, amb motiu del norantè aniversari.
2000. Se li lliura la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya.
2003. Mor a l'hospital de Saint-Palais, proper a la seva residència d'estiu al País Basc francès, als noranta-set anys d'edat.

Breu antologia de textos de Pierre Vilar

Uns pocs exemples dels textos de l'obra que Pierre Vilar ens ha llegat.

“Un estudi crític de l'ús del vocabulari demostra, efectivament, la facilitat amb què es pot fitxar un nombre important d'usos discutibles o manifestament abusius dels mots ‘nació’, ‘nacional’, ‘nacionalisme’, ‘patriotisme’ o ‘pàtria’. ‘Poble’ només serveix per a evitar repeticions o per encobrir un escrúpol. ‘Estat’, ‘imperi’ són més ben emprats però hom diu rarament com viuen o com moren els grups més espontanis que enclouen.”

(Catalunya dins l'Espanya moderna, 1962)

“L'exaltació constant de les solidaritats ‘catalanes’ contra el centralisme madrileny, massa poc atent als interessos de la indústria, va acabar creant un ambient massiu d'oposició comú, en el qual van acabar juxtaposant-se les protestes de classe i les protestes de grup. A partir d'aquest moment podem parlar de ‘catalanisme’ popular, petit burgès, intel·lectual, camperol i, en part (segons el moment), obrer. I és interessant aleshores veure la burgesia, creadora del “moviment nacional”, espantar-se davant aquest aspecte popular de l'oposició catalanista, i buscar a Madrid, en els instruments de l'estat, les garanties contra una revolució eventual. Aquesta és la història dels anys 1917-1936: revolucions, cops d'estat, guerra civil.”

(Iniciació al vocabulari de l'anàlisi històrica, 1979)

“La consciència de comunitat és sentimental, i pot esdevenir consciència política clara. La impregnació cultural dels individus per un medi, i per un

passat, és més intel·lectual, i es basa sobre fets, objectes, gestos concrets, frases repetides; i s'expressarà a través d'obres personals. A la definició subjectiva [...] ‘la cultura és el que resta quan s'ha oblidat tot’, podem fer-li correspondre una definició objectiva complementària (aquesta vegada la fórmula és d'André Malraux): la cultura seria ‘el conjunt de les obres que tenen en comú aquest caràcter a la vegada sorprenent i simple: el d'ésser les obres que s'han escapat de la mort’.”

(Procés històric i cultura catalana, 1983)

“Catalunya se'ns apareix dins el marc complex de l'Europa contemporània, com un veritable ‘cas’. Si sóc interrogat sobre aquest ‘cas’, acostumo a proposar d'entrada una primera resposta: el cas correspon, em sembla a mi, a tot un fet. Vull dir amb això que l'assoliment polític d'una consciència de grup no és mai explicable en un moment de la història sense uns fonaments objectius. Cap cosa no pot ésser edificada sobre el no-res. És evident que, com a realitat etnolingüística de llarga durada, el fet català existeix innegablement, constitueix la condició necessària del ‘cas’ polític de la Catalunya d'avui, per bé que no en fos, amb tot, la condició suficient.

[...] Uns altres Països Catalans –València, les Illes– preparen també avui el seu Estatut, per bé que amb independència de la Generalitat. No hi ha en canvi probabilitat d'Estatut per a la Catalunya Nord, unida al reialme de França l'any 1669. S'adverteix que

aquestes divergències actuals corresponen a certs esdeveniments concrets registrats en els destins històrics. En el lllindar de l'obra present, convindrà així una reflexió prèvia sobre aquest joc entre una realitat catalana no gens 'transhistòrica' sinó de durada molt llarga, i, d'altra banda, les successives formacions polítiques nascudes de la història."

(*El fet català*, 1983)

Pierre Vilar i Catalunya

(Fragments extrets de *Pensar històricament. Reflexions i records*. Edicions 3 i 4, València, 1995. Selecció de Pelai Pagès.)

"El 1927 havia visitat Catalunya, per un petit estudi de jove geògraf, i hi havia descobert (en el sentit més profund del terme, ja que ningú ni res no me n'havia advertit) un poble sencer que, des del graó més alt fins al més baix de la seva escala social, s'afirmava nació enfront de l'estat que el governava. Davant d'aquest fenomen, que em sorprengué, em vaig fer, a partir de 1930, observador i historiador. I heus aquí que el 1936, davant dels meus ulls, esclatà una guerra que s'ha anomenat 'civil' perquè espanyols s'enfrontaven amb espanyols, però en la qual alemanys i italians bombardejaven catalans i bascos, mentre voluntaris de setanta nacionalitats arriscaven la seva vida, els uns en nom d'una 'solidaritat de classe', d'altres per 'amor a la llibertat'. Qui es bat contra qui? Menys implicat personalment que en d'altres guerres, aquesta pregunta no em provocava menys curiositat ni menys angoixa."

"I era Barcelona el lloc on el 14 d'abril jo havia de viure la Revolució. Naturalment, es tracta d'un dels meus grans records. Em vaig deixar endur per la multitud, que em conduïa, pacíficament, a la plaça de Sant Jaume. Aleshores s'anomenava encara plaça de la Constitució, no al carrer, naturalment, però n'era el nom oficial. Dos homes s'agitaven als balcons de dos edificis situats un enfront de l'al-

tre: la Generalitat i el Consell de Cent. La cara de Macià ja la coneixia, però Companys m'era molt menys familiar. No pretenc pas haver comprès cadascuna de les paraules pronunciades en cada proclama. Però tothom n'havia entès el sentit, i els aplaudiments no acabaven mai. La República havia estat proclamada, tot i que no se sabia pas encara sota quina forma."

"En els meus anys barcelonins de la dècada de 1930 no era pas una visita a Àngel Pestaña allò que podia representar, per a mi, un contacte amb la classe obrera catalana. Tinc consciència d'haver-la conegut molt malament. Vaig visitar moltes fàbriques sota la direcció d'alguns dels seus dirigents econòmics. I aquesta és, de fet, la pitjor manera de conèixer l'obrer. Em van colpir especialment algunes visites als ateneus obrers —guardo un gran record de l'Ateneu d'Igualada—. Tan sols el nom d'aquestes institucions, la combinació de mots, em colpia: el sentit clàssic del mot cultura barrejat amb la realitat de classe del mot obrer."

"No puc recordar sense emocionarme la meva arribada a Portbou. Em va semblar veure un altre món. Banderes vermelles, banderes negres i banderes de totes les nacions. La Internacional en totes les boques, no com a cant de revolta sinó com a cant de victòria, i sense contradicció amb 'La Marsellesa' i 'Els Segadors'. [...] A totes les estacions —Figueres, Girona, Granollers, Montcada— sentia 'La Internacional' i 'La Marsellesa'. Vaig descobrir, al capdavant d'una delegació, una francesa, la muller de Rodolfo Llopis, el socialista a qui jo havia sentit el 15 de desembre del 1930 glorificar les escoles soviètiques a l'Ateneu de Madrid. Com a les vigílies del 14 d'abril, era lícit preguntar-se si la il·lusió lírica havia afavorit la unitat obrera i la fraternització internacional. L'esperit crític, l'esperit històric, podia dubtar-ne, però el cor ho volia creure."

Pelai Pagès

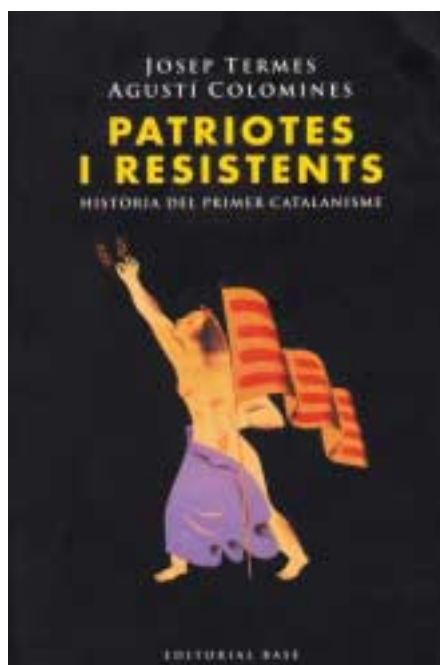
"El 1927 havia visitat Catalunya, per un petit estudi de jove geògraf, i hi havia descobert (en el sentit més profund del terme, ja que ningú ni res no me n'havia advertit) un poble sencer que, des del graó més alt fins al més baix de la seva escala social, s'afirmava nació enfront de l'estat que el governava. Davant d'aquest fenomen, que em sorprengué, em vaig fer, a partir de 1930, observador i historiador"

Patriotes i resistents Història del primer catalanisme

Josep Termes i Agustí Colomines

Editorial Base. Barcelona, 2003. 377 pàgines

Sinopsi de l'editorial. *Patriotes i resistents* és un assaig històric exhaustiu i complet, que ofereix al lector les claus per interpretar el naixement i l'evolució del primer catalanisme. Els autors de *Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del catalanisme* (1992) avaluen aquí d'una manera igualment amena la gestió del catalanisme, que s'expressà en corrents culturals diversos i en doctrines polítiques socialment plurals i que, per això, es manifestà entre intel·lectuals i artistes, escriptors, metges i arquitectes, obrers i menestrals. Si bé el catalanisme polític no va esclatar fins a mitjan segle XIX, els autors defensen les arrels populars del moviment de reivindicació nacional català, que, a parer seu, va ser impulsat per les revoltes anticentralistes de les dècades anteriors, les bullangues de 1835-1836 o de 1840-1843, i pel procés de modernització de la societat catalana arran de la industrialització. Emparant-se en l'ús popular de la llengua, en la pervivència de la catalanitat entre el poble i en les tendències democràtiques, federalistes o foralistes, unides en l'acció del nacionalisme cultural i historicista dels intel·lectuals que participaren en la Renaixença, el primer catalanisme va propiciar la vertebració d'una societat civil que, alhora, va ser la base en la qual es va

recollir i va créixer. La història del catalanisme és, segons els autors, la història de la seva implantació en diversos camps de la societat i no només en el de la política.

Els autors. Josep Termes i Ardèvol (Barcelona, 1936) és catedràtic d'història contemporània de la Universitat Pompeu Fabra. Especialista en història del moviment obrer i investigador dels corrents populars del nacionalisme, ha publicat, entre altres obres, *Anarquismo y sindicalismo en España: la Primera Internacional, 1864-1881* (1972), *El federalisme català en el període revolucionari de 1868-1873* (1972), *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català* (1984) i *Història del catalanisme fins al 1923* (2000). Col·labora a TV3 i a Catalunya Ràdio, i és director de la revista *El Contemporani*.

Agustí Colomines i Companys (Barcelona, 1957) és professor titular d'història contemporània de la Universitat de Barcelona. Especialista en historiografia i història del nacionalisme, ha investigat l'acció parlamentària del catalanisme conservador. Ha publicat, entre d'altres, *El catalanisme i l'Estat. La lluita parlamentària per l'autonomia, 1898-1917* (1993), *La resposta catalana a la crisi i la pèrdua de Cuba* (1998) i *Testimoni Públic* (2001). És col·laborador del diari *Avui*, de Catalunya Ràdio i de COM Ràdio, i coeditor de les revistes *El Contemporani* i *Afers*.

Diccionari d'Historiografia Catalana

Antoni Simon i Tarrés (director). Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 2003. 1.222 pàgines

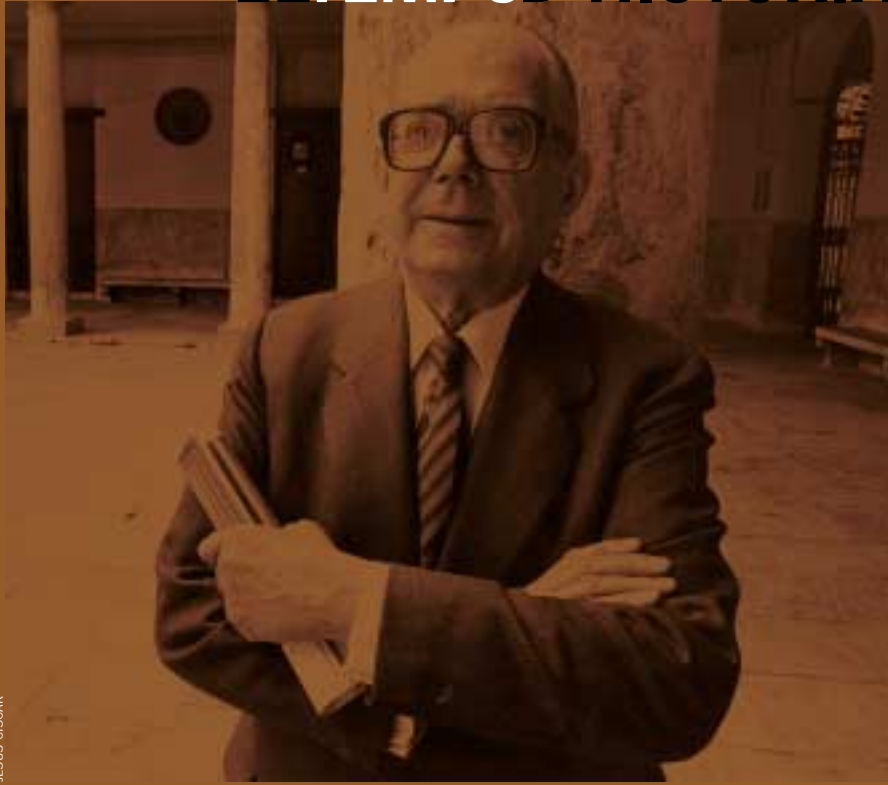

Sovint s'ha dit que el nostre és un país amb molta història. I un país amb molta història també ha de tenir, inevitablement, molta gent que es dediqui i que s'hagi dedicat a la història. De professionals, n'hi ha prou, i de no-professionals –sovint erudits locals, lletraferits de la història–, també. Perquè la història segurament és massa important per deixar-la a mans, únicament, dels historiadors professionals. En qualsevol cas, és evident que en el nostre país hi ha molts projectes polítics que tenen com a referent fonamental la història i els mites històrics –des de l'origen de les quatre barres fins a l'imperi català–, els quals han representat un important component ideològic i doctrinari dins del nacionalisme català, com a mínim des de la Renaixença.

Aquestes reflexions vénen a tomb per l'obra important que acaba de publicar l'Enciclopèdia Catalana, dins de la col·lecció dels seus "Diccionaris". Més de mil pàgines que tracten d'historiadors, d'escoles historiogràfiques, de publicacions periòdiques i d'obres cabdals, en definitiva, de la història de la història, des dels orígens medievals fins a l'actualitat i, na-

turalment, dins l'àmbit lingüístic català. Dirigit per Antoni Simon i Tarrés, el *Diccionari* compta amb una bona nòmina de codirectors, assessors, redactors i col·laboradors, que el converteixen en una de les obres col·lectives amb més nombre d'historiadors de les que s'han publicat darrerament i en una obra de consulta indispensable per a tots els interessats en la història. Dit això, i deixant clar que es tracta, doncs, d'una obra d'infraestructura cultural de primer ordre, no podem sinó assenyalar alguns dubtes que ens ha plantejat la seva lectura. Per què hi ha entrades per a la història agrària, local, de la literatura, de la premsa o militar, i no n'hi ha per a la del moviment obrer o dels moviments socials? Per què la data de naixement per incloure historiadors actuals s'ha situat el 1940, mentre que la ruptura històrica per a Catalunya va ser el 1939? Quin criteri s'ha utilitzat a l'hora d'incloure obres cabdals, publicacions periòdiques o institucions i centres de recerca? Perquè el criteri, evidentment, no ha estat el de l'exhaustivitat. Altrament, en la nòmina d'historiadors trobem mancances difícils de justificar: per exemple, per què no hi són biografiats dos dels historiadors més importants de l'anarquisme català, com són Josep Peirats i Abel Paz? Perquè són historiadors militants? En fi, d'interrogants i dubtes d'aquesta mena, se'ns en plantejarien uns quants més. Tot i que som conscients que en una obra col·lectiva tan àmplia hom sempre pot trobar mancances i insuficiències, d'altra banda, trobar-ne és el que pertoca als crítics. A desgrat de tot, però, com dèiem més amunt, el *Diccionari* no deixa d'ésser una contribució important a la història i a la història de la historiografia catalana, en el seu sentit més ampli. **Pelai Pagès**

EL TEMPS D'HISTÒRIA

JESUS CISCAR

és possible
gràcies a

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA